

รายงาน
โครงการประมวลสถานภาพ วิสัยทัศน์และกลยุทธ์
“การวิจัยและพัฒนาเพื่อยกระดับผ้าทอพื้นบ้านไทย
ให้ได้เปรียบในเชิงแข่งขัน”

สนับสนุนโดย
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

รองศาสตราจารย์บัวรัตน์ ศรีนิล
อาจารย์อัมพร ศรประสิทธิ์
นางนิตยา นวลศิริ
นางพุลทรัพย์ สวนเมือง ตูลาพันธุ์
นายสมยศ สุภาพรเหมินทร์
นางสาวประไพ ทองเชิญ

คณะทำงาน

รองศาสตราจารย์บัวรัตน์ ศรีนิล

ศูนย์พัฒนารัฐกิจชุมชนธุรกิจขนาดกลางและ
ขนาดย่อม คณะพาณิชยศาสตร์ และการบัญชี
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

อาจารย์อัมพร ศรประสิทธิ์

ผู้อำนวยการศูนย์ศิลปะและวัฒนธรรมภาคใต้
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

นายสงคราม เสนาธรรม

ส่วนอุตสาหกรรมสิ่งทอ กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม

นางนิตยา นวลศิริ

ศูนย์บริการข้อมูลเทคโนโลยีที่เหมาะสม
สำหรับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

นางพูลทรัพย์ สอนเมือง ตูลาพันธุ์

สมาคมเทคโนโลยีที่เหมาะสม

นายสมยศ สุภาพรเหมินทร์

สมาคมเทคโนโลยีที่เหมาะสม

นางสาวประไพ ทองเชิญ

สมาคมเทคโนโลยีที่เหมาะสม

สารบัญ

หน้า

1. บทนำ	1
2. ผ้าทอพื้นบ้านมีผลกระทบต่อประเทศไทยอย่างไร	1 - 4
3. สภาพการผลิตผ้าทอพื้นบ้านและกิจกรรมที่สำคัญ	4 - 9
4. แหล่งผลิตผ้าทอพื้นบ้านที่มีศักยภาพและผลิตภัณฑ์ที่สำคัญ	9
5. ประมวลสถานการณ์ด้านการตลาด	10 -14
6. หน่วยงานสนับสนุนการพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าทอพื้นบ้าน	14 -18
7. สถานภาพด้านการวิจัยเกี่ยวกับผ้าทอพื้นบ้าน	19 -20
8. จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาสและอุปสรรคของผ้าทอพื้นบ้าน	21 -22
9. ข้อเสนอแนะ	22 -23

ภาคผนวก

ประมวลข้อมูลเพื่อประเมินสถานภาพ “ผ้าทอพื้นบ้านภาคเหนือ”	1 -22
ประมวลข้อมูลเพื่อประเมินสถานภาพ “ผ้าทอพื้นบ้านอีสาน”	1 - 8
ประมวลข้อมูลเพื่อประเมินสถานภาพ “ผ้าทอพื้นบ้านภาคใต้”	1-27
สรุปผลการประชุมเตรียมการสัมมนา	1 - 4
บทสรุปและข้อเสนอแนะจากการสัมมนาเชิงปฏิบัติการเรื่อง “การวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อยกระดับผลิตภัณฑ์ผ้าพื้น บ้านไทยให้ได้เปรียบในเชิงแข่งขัน”	1 - 4

1. บทนำ

ผ้าทอพื้นบ้านในประเทศไทยได้เริ่มเปลี่ยนแปลงบทบาทและคุณค่าต่อสังคม จากการเป็นผลผลิตที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น รวมทั้งการเป็นเสื้อผ้าของใช้สอยสำหรับชีวิตประจำวัน มาเป็นผลิตภัณฑ์เพื่อสร้างอาชีพและรายได้ ทั้งในลักษณะอาชีพเสริมหรืออาชีพหลัก ยิ่งกว่านั้นยังมีผู้ที่พิจารณาเห็นว่าผ้าทอพื้นบ้านเป็นสินค้าที่มีโอกาสที่จะขยายตลาดออกไปได้ ทั้งตลาดภายในประเทศและตลาดต่างประเทศ หากมีการกำหนดนโยบายและทิศทางที่ชัดเจนสำหรับสินค้านี้ ซึ่งจะมีส่วนอย่างสำคัญในการพัฒนาและส่งเสริมศักยภาพของผู้ผลิต ให้สามารถผลิตสินค้าที่มีรูปแบบหลากหลาย ได้มาตรฐาน และคุณภาพตรงตามความต้องการของตลาด ตลอดจนมีความสามารถในการบริหารจัดการธุรกิจชุมชน ซึ่งจะเสริมสร้างเศรษฐกิจชุมชนเพื่อการพึ่งตนเองอย่างยั่งยืนได้

ดังนั้น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยจึงได้มอบหมายให้คณะทำงาน ซึ่งประกอบด้วยนักพัฒนาด้านผ้าทอพื้นบ้าน ข้าราชการ และนักวิชาการ รวม 7 คน ดำเนินการรวบรวมข้อมูล รายงาน เอกสารที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งสอบถาม หรือเชิญผู้เชี่ยวชาญมาให้ข้อมูลเพิ่มเติม ตลอดจนข้อคิดเห็น เพื่อประมวลสถานการณ์ผ้าทอพื้นบ้านของไทย สำหรับใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานประกอบการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ ระดมความคิดเห็นจากทุก ๆ ฝ่าย โดยมุ่งหวังที่จะให้ได้ข้อสรุปขั้นต้นเกี่ยวกับทิศทาง และแนวทางการดำเนินงาน ประสานงานที่จะมีประสิทธิผลในการพัฒนาผ้าทอพื้นบ้านของไทยต่อไป

คณะทำงานได้ร่วมประชุมปรึกษาหารือรวม 5 ครั้ง และแบ่งงานกันไปดำเนินการ โดยใช้ข้อมูลเดิม (ข้อมูลทุติยภูมิ-Secondary Data) ในด้านต่าง ๆ เกี่ยวกับผ้าทอพื้นบ้านเป็นหลักสำคัญ โดยได้แบ่งเนื้อหาออกเป็น 8 ประเด็นหลัก และจัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์ที่มีเนื้อหาจากภาคสำหรับบทสรุปนี้ มีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

2. ผ้าทอพื้นบ้านมีผลกระทบต่อประเทศไทยอย่างไร

2.1 ความสำคัญของการพัฒนาผ้าทอพื้นบ้าน

การทอผ้าพื้นบ้านเป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาช้านานของคนไทย ในอดีตการทอผ้าจะมีอยู่แทบทุกครัวเรือน ในทุกภูมิภาคของประเทศ เพราะผ้าเป็นสิ่งจำเป็นในชีวิตประจำวันของทุกคน ผ้าของแต่ละท้องถิ่นจะมีศิลปะและความงดงามเป็นเอกลักษณ์แตกต่างกันไปตามประสบการณ์ ความชำนาญ ค่านิยม และทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นนั้น ๆ ต่อมา เมื่อยุคสมัยเปลี่ยนแปลงไป คนไทยจำนวนมากเปลี่ยนวิถีการดำเนินชีวิตจากภาคเกษตรมาเป็นภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการ สินค้าอุตสาหกรรมจึงได้เข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการดำรงชีวิตของคนไทย การทอผ้าเพื่อประโยชน์ใช้สอยค่อย ๆ ลดจำนวนลง จนหายไปบางพื้นที่ นอกจากปริมาณและแหล่งผลิตผ้าทอพื้นบ้านจะลดจำนวนลงอย่างมากในระยะเวลา 40 ปีที่ผ่านมา การทอผ้าเพื่อสร้างรายได้เริ่มเข้ามามีบทบาทแทนการทอผ้าเพื่อใช้สอย หรือทอผ้าเพื่อประเพณีเช่นแต่ก่อน

การพัฒนาและส่งเสริมการทอผ้าเพื่อสร้างรายได้โดยหน่วยงานของภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน ได้ดำเนินการติดต่อกันมาเป็นเวลายาวนานกว่า 20 ปี แต่เป็นไปอย่างไม่ต่อเนื่อง

และขาดทิศทางที่ชัดเจน ทำให้อาชีพการทอผ้าไม่สามารถพัฒนาขึ้นมาเป็นอาชีพที่มีศักยภาพทางเศรษฐกิจสำหรับชุมชนได้

ในปัจจุบัน ภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในประเทศไทยได้ก่อให้เกิดคำถาม และการแสวงหาทางเลือกที่นำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน ซึ่งมีข้อสรุปเบื้องต้นว่าทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไม่ควรจะผูกอยู่กับการนำเข้าและการส่งออกเป็นหลักเช่นที่ผ่านมาแต่ควรมีทางเลือกสำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจที่พึ่งตนเองได้ ไม่ทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และในขณะเดียวกันก็สามารถที่จะเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนได้

จากแนวทางของเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง ทำให้พิจารณาได้ว่าการพัฒนาการทอผ้าพื้นบ้านมีศักยภาพที่จะเป็นทางเลือกอาชีพหนึ่งซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนได้เป็นอย่างดีเนื่องจาก :

1) การทอผ้าพื้นบ้านเป็นองค์ความรู้ หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีการสะสมและถ่ายทอดกันมายาวนาน ซึ่งในปัจจุบันยังมีคนไทยในชนบทจำนวนมากทั้งภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ มีความรู้ ทักษะ เทคโนโลยี เครื่องมืออุปกรณ์ หรือแม้กระทั่งวัตถุดิบในท้องถิ่นที่ถือได้ว่าเป็นทรัพย์สินทางปัญญาที่จะสามารถนำมาพัฒนาให้เกิดเป็นความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจต่อไปได้

2) ที่ผ่านมารการทอผ้าได้รับการตีค่าทางเศรษฐกิจต่ำกว่ามูลค่าที่แท้จริง เพราะสังคมติดยึดอยู่ว่างานทอผ้าเป็นงานบ้านของผู้หญิง หรือเป็นเพียงอาชีพเสริมเท่านั้น ทำให้ผ้าทอพื้นบ้านมีมูลค่าที่ซ่อนอยู่ ซึ่งคนทั่วไปมองไม่เห็น ดังนั้น ศักยภาพที่แท้จริงทางเศรษฐกิจของผ้าทอพื้นบ้านจึงถูกมองข้ามไป ซึ่งชุมชนมีขีดความสามารถที่จะเพิ่มการผลิตได้อีก

3) ผ้าทอพื้นบ้านสามารถพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ที่เข้าสู่ตลาดได้หลายรูปแบบ อาทิ เช่น เสื้อผ้า ข้าวของเครื่องใช้ เฟอร์นิเจอร์ตกแต่งบ้าน ของที่ระลึก หรือบางชิ้นสามารถขายเป็นงานศิลปะได้

4) การพัฒนาผ้าทอพื้นบ้านจะก่อให้เกิดการสร้างงานในชนบทเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะกลุ่มผู้หญิงซึ่งปัจจุบันอยู่ในภาวะว่างงานแอบแฝง รวมทั้งผู้ตกงานที่กลับภูมิลำเนา นอกจากนั้นยังจะก่อให้เกิดการสร้างงานแก่กลุ่มบุคคลที่มีอาชีพต่อเนื่องจากการทอผ้าอื่นๆ เช่น กลุ่มผู้ปลูกฝ้าย ผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ผู้ผลิตเครื่องมือและอุปกรณ์ในการทอผ้า ผู้ออกแบบ คนตัดเย็บ เสื้อผ้าและแปรรูปผลิตภัณฑ์จากผ้า เป็นต้น

5) การทอผ้าพื้นบ้านสามารถทำควบคู่ไปกับอาชีพทางการเกษตรอื่น ๆ เช่น การทำไร่ ทำนา การทำสวน เพราะสามารถใช้เวลาว่างจากงานในภาคเกษตรมาทอผ้าได้ ซึ่งจะช่วยให้ชาวบ้านมีรายได้ต่อเนื่องตลอดทั้งปี รวมทั้งลดการอพยพและเคลื่อนย้ายแรงงาน

6) ผ้าทอพื้นบ้านสามารถจำหน่ายได้ทั้งในและนอกประเทศ และในการส่งออกผ้าทอพื้นบ้านมีข้อได้เปรียบทางการค้า เพราะมีระยะเวลาเก็บได้ยาวนาน ไม่จำเป็นต้องผ่านกรรมวิธีเก็บรักษาที่ทำให้ต้นทุนสูงขึ้น นอกจากนั้นในบางประเทศยังไม่กำหนดโควตาการนำเข้าอีกด้วย

7) สินค้าจากผ้าทอพื้นบ้านโดยเฉพาะผลิตภัณฑ์ที่ใช้สืบทอดมาเป็นผลิตภัณฑ์ที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และช่วยสร้างจิตสำนึกให้เกิดการดูแลรักษา ตลอดจนปลูกป่าเพิ่มขึ้น

8) การส่งเสริมและพัฒนาผ้าทอพื้นบ้านจะเป็นการอนุรักษ์และฟื้นฟูเอกลักษณ์ทางศิลปวัฒนธรรมของชาติรวมทั้งชนเผ่าต่าง ๆ ไว้ให้ดำรงอยู่สืบไป

9) จากประสบการณ์ในการส่งเสริมการทอผ้าขององค์กรพัฒนาเอกชนบางแห่งพบว่า การส่งเสริมการทอผ้าพื้นบ้านอย่างครบวงจรสามารถก่อให้เกิดการยกระดับศักยภาพของผู้ทอและสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนได้อีกด้วย

2.2 ผ้าทอพื้นบ้านในมิติทางเศรษฐกิจ (การสร้างรายได้)

สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้ทำการสำรวจกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติในตอนกลางของประเทศไทย เมื่อปี พ.ศ. 2540 และพบว่า มีกลุ่มชาวบ้านที่ยังทอผ้าและใช้สีย้อมธรรมชาติอยู่รวม 9 กลุ่มในพื้นที่ 7 จังหวัดคือ อุทัยธานี สุพรรณบุรี ราชบุรี เพชรบุรี พิษณุโลก และอุตรดิตถ์ โดยผู้ทอคนหนึ่ง ๆ ที่ทำการทอ 3-6 เดือนต่อปี มีรายได้เสริมประมาณ 3,000 – 7,000 บาทต่อปี และมีเพียงกลุ่มเดียวที่สามารถทำรายได้สูงมาก คือ กลุ่มแม่บ้านทอผ้าบ้านบึง จังหวัดอุทัยธานี ซึ่งมีรายได้สูงถึง 20,000 บาท เนื่องจากกลดลายผ้ามีเอกลักษณ์ สวยงาม รวมทั้งมีผลิตภัณฑ์ที่หลากหลาย และหัวหน้ากลุ่มมีความสามารถในการออกหาตลาด สำหรับภาคเหนือ ภาคใต้และภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีผู้ทอผ้ากระจายอยู่ในพื้นที่ 9 4 และ 15 จังหวัดตามลำดับ

รายได้ของกลุ่มผู้ทอในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ที่คณะทำงานรวบรวมจากกลุ่มผู้ทอ ซึ่งเลือกมาเป็นกรณีศึกษาตัวอย่างนั้น ปรากฏว่าการทอผ้าพื้นเมืองได้พัฒนาไปเป็นอาชีพเสริม และอาชีพหลัก โดยมีลักษณะที่น่าสนใจดังข้อมูลในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ตัวอย่างรายได้ของผู้ทอผ้าจากกรณีศึกษา

ภาค	กรณีศึกษา	จำนวนผู้ทอ (คน)	รายได้อย่างต่ำต่อวัน (บาท)	รายได้อย่างสูงต่อวัน (บาท)	ระยะเวลาทอผ้าอย่างต่ำในหนึ่งปี (เดือน)	ระยะเวลาทอผ้าอย่างสูงในหนึ่งปี (เดือน)
เหนือ	บ้านตาล, แพร่, แม่ฮ่องสอน	2,137	80	100	6	9
ใต้ (4 กลุ่ม)	นาหมื่นศรี, เกาะยอ, พุมเรียง, นคร	243	80	100	5	8
ตะวันออกเฉียงเหนือ (3 กลุ่ม)	แพร่พรรณ, พรรณไม้, หนองตาไก้	574	80	100	5	8
กลาง (2 กลุ่ม)	บ้านไร่ อุทัย, เขาย้อย, เพชรบุรี	48	70	100	3	6

โดยสรุป ถ้ามีการทอผ้าใน 36 จังหวัดโดยมีการทอผ้าอย่างน้อย 6 เดือนต่อปี ก็จะสามารถทำรายได้ให้แก่ผู้ทอเป็นจำนวนหลายร้อยล้านบาทตั้งประมาณการต่อไปนี้

สมมุติฐาน(Assumptions) ในการประมาณรายได้จากการทอผ้าพื้นบ้าน

จากข้อมูลจังหวัดซึ่งได้จากบันทึกนักปกครอง 2542 กรมการปกครอง ได้ระบุหมู่บ้านใน 36 จังหวัด ซึ่งทอผ้าไว้ในตารางที่ 2 และจากการประเมินร้อยละของหมู่บ้านที่ทอผ้าพบว่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีหมู่บ้านที่ทอผ้าคิดเป็นร้อยละ 30 ส่วนภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ มีหมู่บ้านที่ทอผ้าคิดเป็นร้อยละ 15, 3 และ 0.5 ตามลำดับ ซึ่งสามารถประมาณได้ว่ามีจำนวนหมู่บ้านที่ทอผ้าทั่วประเทศประมาณ 9,287 หมู่บ้าน

ตารางที่ 2 จำนวนหมู่บ้านที่ทอผ้าในประเทศไทย

ภาค	จังหวัด	จำนวนหมู่บ้าน	ร้อยละของหมู่บ้านที่ทอผ้า	จำนวนหมู่บ้าน
เหนือ	9	7,751	15	1,162
ตะวันออกเฉียงเหนือ	16	26,475	30	7,942
กลาง	7	5,433	3	162
ใต้	4	4,119	0.5	21
รวม	36	43,778	-	9,287

ถ้าสมมุติว่าหมู่บ้านที่ทอผ้า แต่ละหมู่บ้านมีผู้ทอผ้าโดยเฉลี่ย 10 คนต่อหนึ่งหมู่บ้าน และผู้ทอแต่ละคนทำการทอผ้าปีละ 6 เดือน เดือนละ 30 วัน โดยมีรายได้วันละ 70 บาท จะสามารถประเมินรายได้ขั้นต่ำของผู้ทอผ้าในระยะเวลาหนึ่งปีได้ดังนี้:-

$$\begin{aligned}\text{ประมาณรายได้ขั้นต่ำจากการทอผ้า} &= 9,287 \text{ หมู่บ้าน} \times 10 \text{ คน} \times 6 \text{ เดือน} \times 30 \text{ วัน} \times 70 \text{ บาท} \\ &= 1,170,162,000 \text{ บาท (1,170 ล้านบาท)}\end{aligned}$$

$$\text{ประมาณผู้ทอผ้าทั้งหมด} = 9,287 \text{ หมู่บ้าน} \times 10 \text{ คน} = 92,870 \text{ คน}$$

จากข้อมูลประชากรของประเทศไทยพบว่า ประเทศไทยมีประชากรเพศหญิง 30 ล้านคน

ดังนั้น จำนวนผู้ทอผ้าทั้งหมดจึงคิดเป็นร้อยละ 0.30 ของประชากรเพศหญิงทั้งประเทศ

หากมีการส่งเสริมอาชีพการทอผ้าเพิ่มขึ้น โดยประมาณว่า มีผู้หญิงทอผ้าคิดเป็นหนึ่งเปอร์เซ็นต์ของประชากรเพศหญิงทั่วประเทศ ประมาณการรายได้จากการทอผ้าก็จะเพิ่มเป็น

$$\begin{aligned}&= 300,000 \text{ คน} \times 6 \text{ เดือน} \times 30 \text{ วัน} \times 70 \text{ บาท} \\ &= 3,780,000,000 \text{ บาท (3,780 ล้านบาท)}\end{aligned}$$

3. สภาพการผลิตผ้าทอพื้นบ้านและกิจกรรมที่สำคัญ

3.1 สภาพการผลิตผ้าทอพื้นบ้าน

ในปัจจุบัน การผลิตผ้าทอพื้นบ้านของไทยมีสภาพทั้ง

มาเป็นอาชีพเสริมของชาวบ้านในหลายพื้นที่ ผลิตภัณฑ์ที่ได้รับความนิยมจากตลาดมากคือ ผ้าทอจากเส้นใยธรรมชาติ เช่น ฝ้ายและใยกล้วยชงย้อมสีธรรมชาติ ปัจจุบันงานทอผ้าเริ่มเป็นงานที่ทำกันทั้งครอบครัว ทั้งเด็กและผู้ชายเริ่มเข้ามามีบทบาทร่วมกับผู้หญิงลักษณะ การทอผ้าส่วนใหญ่เป็นการรับจ้างทอหรือการรับช่วงการผลิต (Sub-contracted) ในกรณีที่ทอผ้าขายเอง ผู้ผลิตจำเป็นต้องพึ่งปัจจัยการผลิตจากภายนอกเกือบทั้งหมด ปัญหาสำคัญที่พบคือ ชาวบ้านต่างคนต่างทำ ต่างรับงาน ทำให้ถูกกดราคาจากพ่อค้าคนกลางรวมทั้งได้รับค่าจ้างแรงงานต่ำ การควบคุมคุณภาพของผลิตภัณฑ์ให้ได้มาตรฐานของตลาดยังเป็นข้อจำกัด รวมทั้งปัจจัยการผลิตเริ่มหายากและมีราคาสูงขึ้น

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ในภาคอีสาน การทอผ้าพื้นบ้านยังมีกระจายอยู่ทั่วทั้งภาค โดยมีทั้งการทอไว้ใช้เองในชีวิตประจำวันและในงานบุญประเพณี และการทอผ้าเพื่อเป็นอาชีพเสริม วัตถุประสงค์ภายในภาค เช่น ฝ้าย และไหมมีมากกว่า ๆ ทุกภาคของประเทศไทย แต่โดยทั่วไปยังต้องพึ่งวัตถุดิบจากภายนอกด้วย ผ้าที่ทอมีทั้งการย้อมด้วยสีเคมีและสีธรรมชาติ เทคโนโลยีการผลิตส่วนใหญ่เป็นแบบดั้งเดิม (Primitive) ผ้าทอพื้นบ้านในภาคอีสานมีหลากหลายรูปแบบตามลักษณะของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีอยู่ในภาค เช่น เขมร ส่วย ญไท ลาวพวน และอื่น ๆ คุณภาพผ้าทอของอีสาน ส่วนใหญ่จะอยู่ในเกณฑ์ที่ดี แต่มีข้อจำกัดด้านการออกแบบ สีสันทนและลวดลาย ตลอดจนรูปแบบผลิตภัณฑ์ตลาดผ้าทอของภาคอีสานเป็นตลาดของผู้ใช้คนไทย ซึ่งเป็นตลาดขนาดใหญ่มีอยู่ทั่วประเทศ ลักษณะการทอผ้าเพื่อเป็นอาชีพเสริมของชาวบ้านโดยส่วนใหญ่จะทอให้กับคนกลาง มีทั้งรูปแบบการรับจ้างทอและการขายในราคาที่ต่ำ ชาวบ้านยังขาดการรวมกลุ่ม และความรู้ความเข้าใจเรื่องการตลาดและการบริหารจัดการธุรกิจที่ดี การถ่ายทอดประสบการณ์และความรู้ในการทอผ้าจากผู้สูงอายุไปสู่เยาวชนยังคงมีอยู่อย่างต่อเนื่อง

ภาคกลาง

การทอผ้าพื้นบ้านยังมีหลงเหลืออยู่กับชุมชนเชื้อสายลาวที่ยังดำรงรักษาขนบประเพณีความเชื่อ และวัฒนธรรมบางประการของตนไว้ แม้โดยทั่วไปมักจะปรับตัวให้เข้ากับชาวไทยภาคกลางแล้วก็ตามวัฒนธรรมการแต่งกาย และการทอผ้าขึ้นใช้เองเป็นวัฒนธรรมที่ยังปรากฏอยู่ ไม่ว่าจะเป็น การทอผ้าของชาวไทย เชื้อสายลาวพวนลาวโซ่ง หรือผู้ไทยดำ หรือลาวคั่งก็ตาม ผ้าทอพื้นบ้านที่รู้จักกันดีได้แก่

ผ้าทอหาดเสี้ยว อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย มี 4 หมู่บ้าน คือ บ้านหาดเสี้ยว บ้านหาดสูง บ้านใหม่ และบ้านแม่ราก ผ้าทอที่สืบทอดกันตลอดมาในหมู่ผู้หญิงคือ ผ้าตีนจก นอกจากนั้น ได้แก่ ที่นอน ผ้าหลบนอน (ผ้าปูที่นอน) ผ้าห่ม ผ้าเช็ดหน้า ย่อม และผ้าขาวม้า ปัจจุบันชาวหาดเสี้ยวจำนวนไม่น้อยทอผ้าเป็นอาชีพหลัก

กลุ่มทอผ้าลับแล ผ้าทอพื้นบ้านของชาวยองก บริเวณอำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ มีการทออยู่ในหลายหมู่บ้าน เช่น บ้านนาทะเล บ้านคุ่ม บ้านร่องยาง บ้านต้นขาม ตำบลชัยชุมพลหมู่บ้านเหล่านี้นอกจากจะทอผ้าตีนจกแล้ว ยังมีการทอผ้าพื้นเมืองอื่น ๆ ตามความต้องการของตลาดปัจจุบันด้วย

การทอผ้าของคนไทยเชื้อสายลาวได้กระจายไปตามถิ่นต่าง ๆ ของภาคกลางอีกหลายแห่ง เช่น ในจังหวัดลพบุรี สระบุรี และราชบุรี เฉพาะที่ตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี เป็นกลุ่มที่มีการทอผ้าเอกลักษณ์ของตนเอง มีทั้งผ้าขึ้นธรรมดา ขึ้นดินจก ผ้าพื้น ผ้าโล่ง ผ้าขาวม้า

ปัญหาสำคัญของการทอผ้าในภาคกลางโดยรวมคือ ตลาดแคบขายได้ราคาไม่คุ้มค่าแรง ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่มีทุนที่จะทำในระยะยาวได้ ดังนั้นจำนวนช่างทอผ้าจึงมักมีน้อยจำกัดอยู่ในหมู่คนรักคนชอบ ไม่สามารถขยายเป็นระบบอุตสาหกรรมในครัวเรือนได้แพร่หลายเหมือนการทอผ้าในภาคเหนือ หรือภาคอีสาน (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ : ผ้าไทยพัฒนาการทางอุตสาหกรรมและสังคม : 2530)

รายงานการสำรวจกลุ่มทอผ้าสี่ธรรมชาตินิภาคกลางของประเทศไทย (โดยสถาบันวิจัยสังคมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย : 2540) ครอบคลุม 17 จังหวัด พบว่ามีเพียง 7 จังหวัดเท่านั้นที่ยังคงมีกลุ่มทอผ้าย้อมสี่ธรรมชาติหลงเหลืออยู่ได้แก่ จังหวัดอุทัยธานี สุพรรณบุรี ราชบุรี ลพบุรี อุตรดิตถ์ พิษณุโลก และเพชรบุรี

การรวมตัวของกลุ่มทอผ้าส่วนใหญ่เกิดจากการส่งเสริมของทางราชการ เช่น กรมพัฒนาชุมชน กรมส่งเสริมการเกษตรในรูปของการจัดตั้งกลุ่มแม่บ้าน ส่วนใหญ่ได้รับการสนับสนุนในรูปของอุปกรณ์และวัตถุดิบจากหน่วยงานที่ส่งเสริม ในปัจจุบันกลุ่มเหล่านี้มีเงินทุนเฉลี่ยไม่เกิน 30,000 บาท ในแง่รายได้เสริมต่อคนทอผ้าหนึ่งคนพบว่าอยู่ในช่วง 3,000-7,000 บาทต่อปี (ใช้เวลาทอผ้าเพียง 3-6 เดือนต่อปี) นอกจากนี้ปัญหาของรายได้ซึ่งผู้ทอระบุว่า การขายยาก ต้นทุนสูงเกิดปัญหาร่วมที่เด่นชัดคือ ขาดคนสืบทอดมรดกการทอการย้อมสี่ธรรมชาติ เด็กรุ่นใหม่ไม่สนใจ ขาดแรงจูงใจในรูปของรายได้ ในขณะที่เดียวกันเกิดทางเลือกใหม่ ๆ ในอาชีพนอกเกษตรที่มีรายได้ขึ้นมาในชุมชนปัจจุบัน

ภาคใต้

การทอผ้าของภาคใต้ในปัจจุบันมีหลงเหลืออยู่เพียงบางพื้นที่เท่านั้น แต่ภูมิปัญญาในเรื่องการทอผ้าของภาคใต้ยังคงมีอยู่ในคนเฒ่าคนแก่เหมือนในภาคเหนือและภาคอีสาน แต่ที่ผ่านมา การทอผ้าได้เลิกลดการไป เพราะในภาคใต้มีทางเลือกอาชีพที่หลากหลาย เช่น การทำประมง และการทำสวนยาง เป็นต้น ในปัจจุบันการทอผ้าเริ่มเป็นที่สนใจของชาวบ้านในภาคใต้อีกครั้งหนึ่ง เพราะอาชีพอื่น ๆ เริ่มมีปัญหามากขึ้น เช่น ราคายางตกต่ำ การประมงมีทรัพยากรลดลง และโรงงานปิดเนื่องจากภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจ จึงมีคนงานถูกเลิกจ้างมากขึ้น นอกจากนั้นการทอผ้ายังถูกมองว่าจะช่วยแก้ปัญหาสภาพครอบครัวแยกส่วนได้ เพราะสามารถช่วยกันทำงานที่บ้านทั้งพ่อ แม่ ลูก จึงพบว่าปัจจุบันในภาคใต้เริ่มมีการถ่ายทอดความรู้เรื่องการทอผ้าพื้นเมืองนี้ให้แก่เยาวชนเพิ่มขึ้น

การทอผ้าในภาคใต้ที่เหลืออยู่มีสภาพเป็นอาชีพเสริมของชุมชน โดยซื้อปัจจัยการผลิตเกือบทั้งหมดจากภายนอก ลักษณะการทอเป็นแบบการขายแรงงานมากกว่าการรวมกลุ่ม หรือทอขายเอง ผ้าทอของภาคใต้ยังมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวไม่ผสมผสานกับผ้าของท้องถิ่นอื่น ทั้งนี้เพราะยังอยู่ห่างไกลจากกลไกทางการตลาด ผ้าที่ทอได้เป็นผ้าที่ใช้ในชีวิตประจำวันเป็นส่วนใหญ่

3.2 กิจกรรมที่สำคัญในการผลิตผ้าทอพื้นบ้าน

การผลิตผ้าทอพื้นบ้านโดยเฉพาะอย่างยิ่งการทอผ้าในลักษณะการรวมกลุ่มชาวบ้าน และเป็นการทอเพื่อส่งเสริมรายได้ จะเกี่ยวข้องกับการดำเนินงาน หรือกิจกรรมหลายขั้นตอน ซึ่งมีสาระสำคัญโดยสรุปดังนี้:

3.2.1 การผลิต

3.2.1.1 ลักษณะการประกอบอาชีพ

การทอผ้าเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนที่สมาชิกครอบครัวสามารถช่วยดำเนินการร่วมกันได้ภายในครอบครัว หรือภายในชุมชน จึงสามารถป้องกันการเกิดภาวะครอบครัวแยกส่วนจากการประกอบอาชีพนอกพื้นที่ได้ ในปัจจุบันการประกอบอาชีพทอผ้ามี 4 ลักษณะด้วยกันคือ:

ลักษณะที่ 1: การรวมกลุ่มกันของสมาชิกในชุมชนเพื่อดำเนินการเองโดยไม่มีหน่วยงานสนับสนุน และสมาชิกบางส่วนช่วยเหลือในเรื่องเงินทุนตามกำลังความสามารถ สมาชิกซึ่งมีที่เป็นของตัวเองจะทอผ้าอยู่กับบ้าน แล้วนำผ้ามาส่งกลุ่มเพื่อจำหน่าย โดยไม่มีโครงสร้างและการจัดการที่เป็นระบบชัดเจน

ลักษณะที่ 2: การรับจ้างทอให้กับธุรกิจเอกชน โดยสมาชิกที่มีที่ทอผ้าเป็นของตนเอง รับจ้างทอให้กับนายทุน โดยนายทุนเป็นผู้กำหนดลวดลาย และเตรียมการบางขั้นตอนให้ หรือเป็นการจ้างโดยผู้ทอดำเนินการเองทุกขั้นตอน แล้วนำผ้ามาส่งให้นายทุนเพื่อจัดจำหน่าย และได้รับค่าจ้างตามข้อตกลง

ลักษณะที่ 3: การดำเนินการเองอย่างอิสระ โดยผู้ทอผ้า ซึ่งจะจัดซื้อเส้นใยจากร้านค้าในท้องถิ่น ทำการทอแล้วนำไปส่งร้านเพื่อจำหน่าย หรือจำหน่ายเองที่บ้าน

ลักษณะที่ 4: การรวมกลุ่มเพื่อดำเนินการในรูปแบบธุรกิจชุมชน โดยมีการจัดระบบโครงสร้าง ระบบการบริหารจัดการ ระบบบัญชี ระบบสวัสดิการ และสมาชิกมีส่วนในการเป็นเจ้าของ ดำเนินการร่วมกัน และมีการแบ่งปันผลประโยชน์ให้แก่สมาชิกอย่างยุติธรรมตามข้อตกลงระหว่างสมาชิก การดำเนินงานในลักษณะนี้ช่วยให้เกิดกระบวนการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาศักยภาพของสมาชิกอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งมีโอกาสดังกล่าวจะได้รับการสนับสนุนด้านต่าง ๆ เช่น เครื่องมือ อุปกรณ์ เส้นใย เงินทุนหมุนเวียน การฝึกอบรม จากหน่วยงานภาครัฐ เอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน และนิติบุคคลต่าง ๆ

จากลักษณะการประกอบอาชีพดังกล่าวพบว่า ผู้ผลิตส่วนใหญ่ ทำเป็นอาชีพเสริม และจำนวนประมาณ 2 ใน 3 ดำเนินการแบบรับจ้างทอ ในขณะที่ การดำเนินการแบบธุรกิจชุมชน ควรได้รับการส่งเสริมและพัฒนาทั้งด้านศักยภาพ และการขยายผลมากที่สุด เนื่องจากจะมีบทบาทที่สำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตชาวบ้านและชุมชน

3.2.2 ทักษะในการประกอบอาชีพ เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ

ท้องถิ่น ที่มีการสืบทอดและพัฒนาต่อกันมาในชุมชน โดยการเรียนรู้ระหว่างสมาชิกในครอบครัว หรือเรียนรู้จากสมาชิกในชุมชน และยังไม่มีการจัดระบบการศึกษาเพื่อสืบสาน ศิลปการทอผ้าพื้นบ้านอย่างเป็นทางการ

3.2.3 ปัจจัยการผลิต

(1) **ช่างทอ :** เป็นคนที่อาศัยอยู่ในแหล่งผลิตโดยกำเนิด กว่า 90 เปอร์เซนต์ เป็นสตรีที่มีอายุอยู่ในช่วง 25-55 ปี

(2) **เครื่องมือ อุปกรณ์ :** ใช้ที่บ้าน และที่กระทูกในการทอ โดยมีช่างทำที่ ทั้งสองชนิดในแหล่งผลิต สำหรับอุปกรณ์ต่าง ๆ เช่น ฟืม กระสวย เป็นต้น จะซื้อจากชุมชนอื่นหรือซื้อจากกรุงเทพมหานคร

(3) **วัตถุดิบ :** เส้นใยธรรมชาติที่นิยมใช้ทอผ้า คือ ฝ้าย ไหมและไยกล้วยง โดยฝ้ายส่วนใหญ่นำเข้าจากประเทศจีนและพม่า ซึ่งมีปริมาณมากถึงร้อยละ 80 สำหรับไหมเป็นเส้นใยที่ผลิตได้ในภูมิภาค ส่วนไยกล้วยงส่วนใหญ่นำเข้าจากประเทศลาว เส้นใยสังเคราะห์ซื้อจากโรงงานหรือตัวแทนจำหน่ายในกรุงเทพมหานคร หรือในภูมิภาค

(4) **การฟอกย้อม :** ดำเนินการทั้งในส่วนของการย้อมสีธรรมชาติโดยใช้วัสดุให้สีในท้องถิ่น และการย้อมเส้นใยด้วยสีสังเคราะห์ ซึ่งทำการย้อมโดยช่างย้อมในพื้นที่ หรือในบางแห่งมีการสั่งซื้อเส้นใยสังเคราะห์ย้อมสีเคมีสำเร็จรูปในภูมิภาคหรือซื้อจากกรุงเทพมหานคร

3.2.4 การผลิตผืนผ้า

(1) **เทคนิคการทอ :** การสร้างสรรค์ลวดลายในแต่ละท้องถิ่นมีเทคนิคที่เป็นเอกลักษณ์ทางภูมิปัญญาที่สืบทอดต่อกันมา ซึ่งได้แก่ การขิด การจก ยกดอก มัดหมี่ การเกาะ หรือล้วง และการขัดเส้น

(2) **การออกแบบลวดลาย :** ช่างทอผ้าที่บ้านจะออกแบบลวดลายเองโดยการสืบทอดลวดลายดั้งเดิม และมีการประยุกต์ หรือพัฒนาโครงสร้างลวดลายใหม่ ๆ โดยอาศัยโครงสร้างลวดลายโบราณ หรือสร้างสรรค์ลวดลายใหม่สำหรับทอเป็นผืนผ้า แต่ยังไม่มีการออกแบบลวดลายผ้า เพื่อให้เหมาะสมกับการใช้ทำผลิตภัณฑ์แปรรูปโดยเฉพาะ

(3) **การแปรรูปจากผ้าทอที่บ้านและการทำผลิตภัณฑ์สำเร็จรูป:** การทำผลิตภัณฑ์แปรรูปส่วนใหญ่ดำเนินการนอกแหล่งทอ ซึ่งอยู่ในภูมิภาคเดียวกัน สำหรับการทอเป็นผลิตภัณฑ์สำเร็จรูปโดยตรง จะดำเนินการในแหล่งทอ

3.3 การจัดการ

ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะการจัดการแบบกลุ่มชาวบ้าน หรือธุรกิจชุมชนเท่านั้น

ระดับกลุ่ม :

(1) **โครงสร้างและการจัดการกลุ่ม :** มีการจัดโครงสร้างและระบบการบริหารจัดการอย่างชัดเจน โดยให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนในด้านการเป็นเจ้าของกิจการ การดำเนินการด้านต่าง ๆ และการจัดสรรผลประโยชน์แก่สมาชิก

(2) **เงินทุน :** สำหรับจัดหาเครื่องมือ วัตถุดิบ และเงินหมุนเวียนมีที่มาในหลายลักษณะ ได้แก่ การสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ เอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน แหล่งทุนต่างประเทศ เช่น ญี่ปุ่น ออสเตรเลีย แคนาดา และอังกฤษ องค์กรนิติบุคคล เช่น กองทุน เป็นต้น

แก่กลุ่ม และชุมชน ซึ่งได้แก่ การออมทรัพย์ การให้บริการกู้ยืมเพื่อการลงทุน หรือสวัสดิการด้านการเจ็บป่วยและการเสียชีวิต รวมทั้งเงินทุนเพื่อพัฒนาชุมชน เป็นต้น

ระดับเครือข่าย : กลุ่มทอผ้าในชุมชนต่าง ๆ จะมีการทำงานที่เชื่อมโยงกันเพื่อเสริมสร้างศักยภาพและความเข้มแข็งให้กลุ่ม

(1) เครือข่ายการเรียนรู้

(2) เครือข่ายระหว่างชุมชน หรือกลุ่มหัตถกรรมอื่น ๆ ในท้องถิ่น

4. แหล่งผลิตผ้าทอพื้นบ้านที่มีศักยภาพและผลิตภัณฑ์ที่สำคัญ

4.1 ทำเลที่ตั้ง

จากการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งผลิตผ้าทอพื้นบ้าน เพื่อประเมินบทบาทของผ้าทอพื้นบ้านในมิติทางเศรษฐกิจ (หัวข้อ 2.2) ซึ่งพบว่ามีอยู่เกือบทุกจังหวัดของประเทศไทย ทั้งในลักษณะของกลุ่มของชาวบ้านและธุรกิจเอกชนนั้น ในส่วนของการวิเคราะห์แหล่งผลิตที่มีศักยภาพสูงในแต่ละพื้นที่นั้นได้มุ่งพิจารณาแหล่งผลิตซึ่งเป็นกลุ่มของชาวบ้าน ซึ่งอยู่ในรูปแบบธุรกิจชุมชนเป็นหลัก และประเมินจากระดับคุณภาพฝีมือในการทอ ตลอดจนจำนวนสมาชิกที่ทอผ้าเป็นสำคัญ ปรากฏว่ามีแหล่งผลิตสำคัญใน จังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศประมาณ 35 จังหวัด โดยอยู่ในภาคอีสานมากที่สุด และรองลงไปภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ ตามลำดับ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ภาคเหนือมี 9 จังหวัด คือ เชียงใหม่ ลำพูน แพร่ น่าน อุตรดิตถ์ เชียงราย พะเยา สุโขทัย และแม่ฮ่องสอน เช่น สมาคมไทยพายัพ และกลุ่มบ้านทุ่งสูง จังหวัดน่าน กลุ่มทอผ้าบ้านตาล และกลุ่มทอผ้าบ้านนาคอเรือ จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น

ภาคอีสานมี 16 จังหวัดคือ ขอนแก่น อุรธานี ร้อยเอ็ด สุรินทร์ กาฬสินธุ์ อุบลราชธานี นครราชสีมา สกลนคร ชัยภูมิ มหาสารคาม เลย ยโสธร นครพนม หนองคาย ศรีสะเกษ และมุกดาหาร เช่น กลุ่มพรรณไม้ จังหวัดร้อยเอ็ด กลุ่มแพรวพรรณ จังหวัดขอนแก่น กลุ่มหนองตาไก่ จังหวัดบุรีรัมย์ ศูนย์วิจัยตราแพรวา จังหวัดกาฬสินธุ์ กลุ่มทอผ้าบ้านโคกภู จังหวัดสกลนคร กลุ่มศรีวิไลสามัคคี จังหวัดหนองคาย และกลุ่มบ้านหนองเขื่อนช้าง จังหวัดมหาสารคาม เป็นต้น

ภาคกลาง มี 7 จังหวัดคือ เพชรบุรี ราชบุรี อุทัยธานี สุพรรณบุรี ลพบุรี นครสวรรค์ กรุงเทพมหานคร เช่น กลุ่มทอผ้าลับแล กลุ่มทอผ้าบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี กลุ่มทอผ้าบ้านคูบัว จังหวัดราชบุรี เป็นต้น

ภาคใต้ มี 4 จังหวัดคือ สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช สงขลา และตรัง เช่น กลุ่มทอผ้าบ้านนาหมื่นศรี จังหวัดตรัง กลุ่มทอผ้าบ้านแพรกหา จังหวัดพัทลุง กลุ่มเกาะยอ จังหวัดสงขลา และกลุ่มพุมเรียง จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นต้น

5. ประมวลสถานการณ์การตลาด

5.1 ตลาดผ้าทอพื้นเมืองภาคเหนือ ผลจากการส่งเสริมการพัฒนาอุตสาหกรรมไปสู่ชนบท ตามโครงการจัดตั้งหมู่บ้านอุตสาหกรรม ระหว่างปี พ.ศ.2537-2539 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาหมู่บ้านให้เกิดหมู่บ้านอุตสาหกรรมที่มีการประกอบอาชีพอุตสาหกรรมในครอบครัวและหัตถกรรมอย่างเป็นระบบเพื่อยกระดับรายได้ของประชาชน เพื่อการมีงานทำลดการเคลื่อนย้ายแรงงาน (กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม, 2537:25) ทำให้ชุมชนทอผ้าภาคเหนือและภาคอื่น ๆ เกิดโครงสร้างการตลาดอุตสาหกรรมทอผ้าพื้นเมืองที่มี “พ่อค้าคนกลาง” เข้าไปแทรกตัวในกระบวนการผลิตและการตลาด ทำหน้าที่ในการจัดหาทุนวัตถุดิบ เครื่องมือ รูปแบบผลิตภัณฑ์ลงไปในชุมชน ชาวบ้านในฐานะผู้ผลิต ตกอยู่ภายใต้การควบคุมของคนกลาง และนายทุนกลายเป็นแรงงานรับจ้างทอผ้าราคาถูก และตกอยู่ในสภาพการผลิตถึงโรงงานในหมู่บ้านที่มีผลกระทบต่อความปลอดภัยต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม

จากกรณีศึกษากลุ่มรับจ้างทำการผลิตผ้าพื้นเมือง บ้านตาล อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นชุมชนขนาดใหญ่ 3,000 กว่าครอบครัว พบว่าผู้ผลิต 1 คน ทอผ้าเต็มที่จะได้ผ้าประมาณ 150-200 เมตรต่อเดือน ได้รับค่าจ้างทอเมตรละ 15 บาท มีรายได้เฉลี่ย 2,250-3,000 บาท นับว่าเป็นค่าแรงที่ค่อนข้างต่ำมาก

ในการสำรวจตลาดและผู้บริโภคจังหวัดเชียงใหม่พบความสัมพันธ์เชิงธุรกิจระหว่างคนกลางและผู้ผลิต 2 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ

1.คนกลางที่เป็นผู้ซื้อผลิตภัณฑ์มาขายต่อให้ผู้บริโภคทั่วไป ได้แก่ เจ้าของร้านค้าหัตถกรรมทั่วไปในตัวเมืองเชียงใหม่ ซึ่งทำการขายปลีกหน้าร้านและขายส่งไปกรุงเทพมหานครและต่างประเทศ

2.คนกลาง ผู้สั่งทอผ้าและขายวัตถุดิบให้ผู้ผลิตแล้วรับซื้อมาแปรรูปเพื่อทำการส่งออกไปต่างประเทศ ได้แก่ บริษัทเอกชน และร้านค้าต่าง ๆ ในตัวเมืองเชียงใหม่

กลุ่มผู้บริโภคที่สำคัญ คือ คนในท้องถิ่น นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ

5.2 ตลาดผ้าทอพื้นเมืองภาคอีสาน จากผลงานวิจัยเพื่อหาแนวทางการพัฒนาสิ่งทอพื้นเมืองภาคอีสานของมณฑล สามารถ และวิบูลย์สุข บัณฑิตย (2537) พบว่ากลุ่มสตรีทอผ้าที่ได้รับการส่งเสริมจากทางราชการและองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) มีช่องทางการตลาดที่แตกต่างกันคือ

ราชการเน้นความสามารถเฉพาะตัวผู้นำกลุ่มในการส่งเสริม ราชการเพียงแต่ส่งเสริมด้านเทคนิคและสินเชื่อเพียงเล็กน้อย การพัฒนากลุ่มเป็นไปตามธรรมชาติ สมาชิกไม่มีบทบาท และกลายเป็นลูกจ้างของกลุ่มไปในที่สุด ช่องทางการตลาดอาศัยระบบจำหน่ายผ่านตัวแทน ค่าใช้จ่ายน้อย ยอดขายมูลค่ากว่าล้านบาทต่อกลุ่ม

องค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) เน้นการพัฒนาองค์กรในด้านความสามารถในการบริหารจัดการกลุ่ม การดำเนินการตลาดเป็นบทบาทร่วมระหว่างองค์กรเอกชนกับผู้ส่งเสริมและมีขั้นตอนการถ่ายทอดบทบาทคืนให้ชาวบ้านภายหลัง ช่องทางการตลาดที่สำคัญคือ การเปิดร้านขายเอง การออกร้านตามงานต่าง ๆ และจำหน่ายผ่านองค์กรเอกชนด้วยกันมีค่าใช้จ่ายค่อนข้างสูง แต่มีกำไรพอสมควร

จากกรณีศึกษากลุ่มธุรกิจชุมชน โครงการวิจัย การพัฒนาการตลาดผ้าทอพื้นเมืองเพื่อสิ่ง
แวดล้อม (2542) และกลุ่มผู้ผลิตที่มีศักยภาพมีผลการดำเนินงานทางการตลาดดังนี้

ตารางที่ 3 ตัวอย่างการตลาดของกลุ่มผู้ผลิตในภาคอีสาน

กลุ่มผู้ผลิต	สมาชิกทอผ้า	ยอดขาย เฉลี่ย/ปี	ตลาดภายในประเทศ		ตลาดต่างประเทศ
			ขายเอง	ขายส่ง	
1. กลุ่มแพรรณ (ขอนแก่น)	230 คน	3.52 ล้าน	10%	80%	10%
2. กลุ่มพรรณไม้ (ร้อยเอ็ด)	280 คน	4 ล้าน	31%	44%	25%
*3.กลุ่มหนองตาไก้ (บุรีรัมย์)	64 คน	7 แสน	80%	20%	-

*ข้อมูลผลประกอบการปี 2539-2541

*กลุ่มหนองตาไก้ ขายเอง 80% โดยการออกงานขายกับสมาคมไทยคราฟต์เดือนละครั้ง ไม่มีร้านค้าเป็นของกลุ่มเอง (สมาคมไทยคราฟต์ เป็นองค์กรการไม่แสวงหากำไร ช่วยส่งเสริมการตลาดแก่ผู้ผลิตที่ด้อยโอกาสให้สามารถพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจและสังคม)

ในการก้าวสู่การตลาดของผู้ผลิตผ้าพื้นบ้านอีสานจึงปรากฏใน 2 ลักษณะ คือ

1.กลุ่มผู้ผลิตเพื่อขายส่งกับคนกลางในท้องถิ่น และในกรุงเทพมหานคร ซึ่งพบว่าผู้ผลิตส่วนใหญ่ในภาคมีลักษณะการผลิตชนิดนี้

2.กลุ่มธุรกิจชุมชน ซึ่งมีแนวคิดในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนก้าวสู่การจัดการธุรกิจชุมชนที่มีชาวบ้านเป็นผู้ริเริ่มดำเนินการและเป็นเจ้าของรวมทั้งรับผลประโยชน์สูงสุดจากกิจกรรมและแรงงานของตนเองโดยมีเจ้าหน้าที่ของรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนเป็นผู้คอยให้คำแนะนำปรึกษา

กลุ่มผู้บริโภคที่สำคัญคือ กลุ่มผู้หญิงชั้นนำ (ไฮโซ) นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ ชาวต่างชาติที่อาศัยอยู่ในเมือง รองลงมา คือ กลุ่มข้าราชการ นักพัฒนาเอกชน บุคคลทั่วไปที่มีแนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมสิ่งแวดล้อม

ต่างประเทศ กลุ่มลูกค้าเป้าหมาย คือ ผู้นำเข้าที่เป็นสมาชิกกลุ่ม องค์กรการค้าทางเลือก (Alternative Trade Organization)

5.3 ตลาดผ้าพื้นเมืองภาคใต้ จากการศึกษาและพัฒนากลุ่มทอผ้าพื้นเมือง โดยศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ พบว่ามีกลุ่มผู้ผลิตที่มีศักยภาพ 4 กลุ่ม ซึ่งมีช่องทางการตลาดดังนี้คือ

ตารางที่ 4 ตัวอย่างการตลาดของกลุ่มผู้ผลิตในภาคใต้ (ข้อมูลปี 2541-2542)

กลุ่มผู้ผลิต	สมาชิกทอผ้า	ยอดขายเฉลี่ย/ปี (บาท)	ตลาดภายในประเทศ	
			ขายเอง	ขายส่ง
1. กลุ่มนาหมื่นศรี (ตรัง)	61 คน	9.6 แสน	60%	40%
2. กลุ่มเกาะยอ (สงขลา)	100 คน	5 ล้าน	20%	80%
3. กลุ่มพุมเรียง (สุราษฎร์ธานี)	65 คน	3.5 แสน	30%	70%
4. ฝ่ายกนกรศรีธรรมราช (นครศรีธรรมราช)	17 คน	2 ล้าน	80%	20%

โดยสรุปสภาพการตลาดผ้าทอพื้นเมืองภาคใต้ เป็นตลาดระดับท้องถิ่นในจังหวัดที่มีแหล่งทอผ้าเท่านั้น จึงยังไม่เป็นที่รู้จักมากนัก กลุ่มผู้บริโภคที่สำคัญ คือ กลุ่มข้าราชการ ผู้บริหารองค์กรเอกชน รองลงมาคือ พนักงานบริษัท เอกชน โรงแรม นักท่องเที่ยว และนักสะสมผ้าในท้องถิ่น

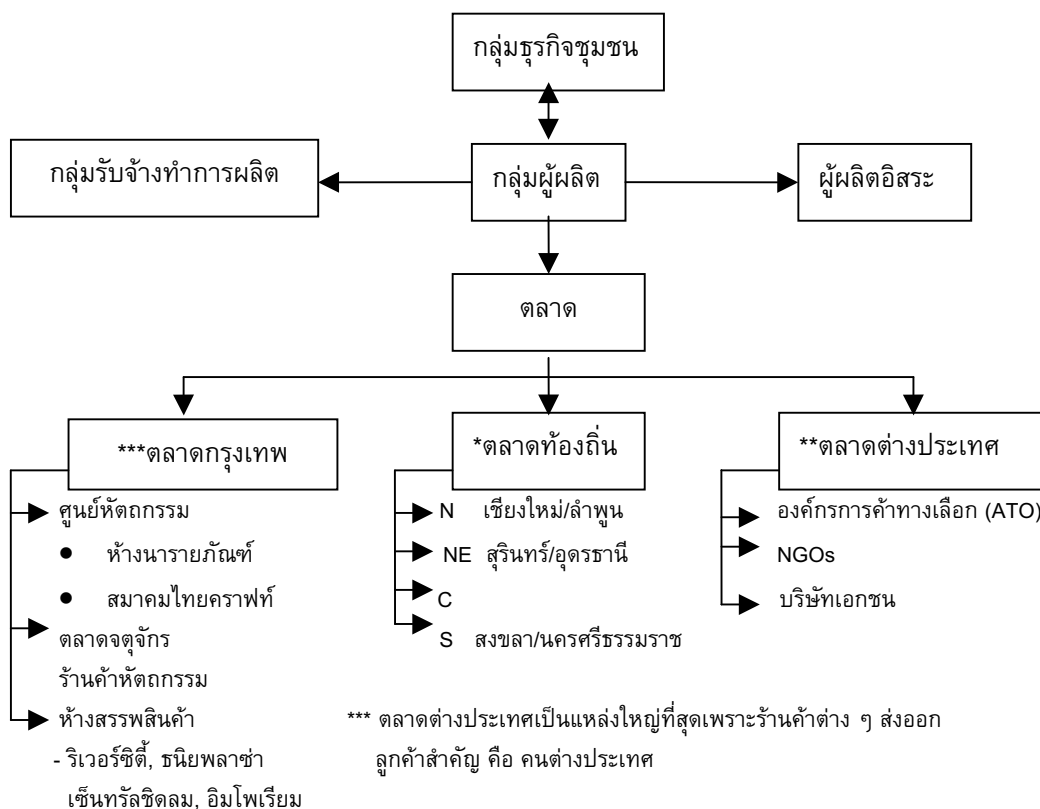
5.4 ตลาดผ้าทอพื้นเมืองภาคกลาง จากรายงานการสำรวจกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติในภาคกลาง โดยสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย(2540) พบว่าตลาดที่สำคัญของผ้าย้อมสีธรรมชาติเหล่านี้คือ ตลาดในกรุงเทพฯรองลงมาคือตลาดในตัวจังหวัด กลุ่มผู้บริโภคที่สำคัญคือผู้มีฐานะดี และข้าราชการ

5.5 ตลาดส่งออกผ้าทอพื้นเมือง ข้อมูลจากสมาคมไทยคราฟท์ กลุ่มพรรณไม้ กลุ่มแพรวพรรณ ซึ่งทำการส่งออกโดยตรง ปรากฏว่าลูกค้าในต่างประเทศโดยส่วนใหญ่เป็นองค์กรการค้าทางเลือก (Alternative Trading Organization-ATO) ดังตัวอย่างในตารางที่ 5

ตารางที่ 5 ตัวอย่าง ATO ในต่างประเทศ

ประเทศที่เป็นกลุ่มเป้าหมาย	ชื่อองค์กรร้านค้า
1. Japan	Global Village, Craft for life, Sincereely, JSTV, JSRC
2. Singapore	Engender, Alternative shop
3. Malaysia	Consumers Association of Penang
4. Germany	Gepa, Eco-Textile
5. Ireland	Oxfam-Ireland
6. Italy	Ram Association
7. Great Britain	Gatway Craft, Jill Huggins, Tradicraft ,Homenet
8. USA	Asian American, Rachel Ropp
9. Canada	Rafflesia, Ten Thousand Villages
10. France	Solidar' Monde
11. Switzerland	Caritas
12. Netherland	Kaniaka Import
13. Australia	Trading Partners

แผนภูมิที่ 1 โครงสร้างและกลไกการตลาดผ้าทอพื้นเมืองระดับประเทศ

5.6 ข้อสังเกต และประเด็นที่ควรพิจารณาในการพัฒนาการตลาดผ้าทอพื้นเมือง

1. ทรัพยากรภายในที่ดำรงอยู่ (เงื่อนไขเฉพาะ เงื่อนไขทั่วไป)

- การจัดการการผลิต
- การจัดการตลาดของผู้ผลิตแต่ละประเภท
- การจัดการการเงินบัญชี
- การค้นคว้าวิจัย
- ทรัพยากรบุคคล
- ข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับผู้ผลิต

2. ปัจจัยภายนอก

- พ่อค้าคนกลาง ซึ่งส่วนใหญ่ยังมีแนวคิดเรื่องกำไรสูงสุด โดยการขูดรีดแรงงาน ทำลายสิ่งแวดล้อม และขาดจริยธรรมความรับผิดชอบต่อสังคม

- การแข่งขันกันเองของกลุ่มธุรกิจชุมชนกับพ่อค้าคนกลาง

3. ความยากง่ายในการเข้าสู่การแข่งขันในเชิงการตลาด

ความง่าย - ความต่าง (เอกลักษณ์สินค้า)

ความยาก - การเข้าถึงช่องทางจำหน่าย

เจาะจงแต่ชัดเจน

5. ควรจะมีศูนย์กระจายผลิตภัณฑ์ผ้าทอพื้นเมือง คล้ายนารายณ์หรือในรูปแบบอื่น

6. หน่วยงานสนับสนุนการพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าทอพื้นบ้าน

ตามที่ได้รายงานแล้วว่า ได้มีการพัฒนาและส่งเสริมการทอผ้าพื้นบ้านในประเทศไทยมาแล้วเป็นเวลากว่า 20 ปี ซึ่งการดำเนินการเหล่านั้นจัดทำขึ้นโดยหน่วยงานใน 3 ลักษณะ คือ ส่วนราชการ สถาบันการศึกษา และองค์กรพัฒนาเอกชน โดยมีหน่วยงานต่าง ๆ ที่จัดกิจกรรมพัฒนาและส่งเสริมเป็นจำนวนรวมประมาณ 32 ราย ซึ่งเกือบครึ่งของหน่วยงานเหล่านี้ตั้งอยู่ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล รองลงไปอยู่ในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ นอกนั้นกระจายอยู่ในจังหวัดและตามภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศ โดยมีข้อมูลโดยสรุปดังนี้:

- ส่วนราชการกระทรวงอุตสาหกรรม เช่น ส่วนอุตสาหกรรมสิ่งทอ ส่วนอุตสาหกรรมในครอบครัว และหัตถกรรม กรมโรงงานอุตสาหกรรม และศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมภาคต่าง ๆ
- ส่วนราชการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์การเกษตร เช่น ศูนย์วิจัยพืชไร่ ในจังหวัดต่าง ๆ กรมส่งเสริมการเกษตร และศูนย์วิจัยหม่อนไหมในภาคอีสาน เป็นต้น
- กระทรวงศึกษาธิการ และสถาบันการศึกษาต่าง ๆ เช่น สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยขอนแก่น มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ สถาบันราชภัฏ วิทยาเขตต่าง ๆ และสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตต่าง ๆ เป็นต้น
- องค์กรพัฒนาเอกชนต่าง ๆ ประมาณ 21 องค์กร เช่น สมาคมเทคโนโลยีที่เหมาะสม จังหวัดร้อยเอ็ด สมาคมไทยพายัพ จังหวัดน่าน มูลนิธิพัฒนาอีสาน จังหวัดสุรินทร์ และศูนย์พัฒนาอาชีพสตรีเกียรพีพัฒน์ จังหวัดสงขลา เป็นต้น

ตารางที่ 6 จำนวนและที่ตั้งของหน่วยงานสนับสนุน

ที่ตั้ง	ส่วนราชการ	สถาบันการศึกษา	องค์กรพัฒนาเอกชน	รวม
กรุงเทพมหานคร	5	7	2	14
เชียงใหม่	2	5	1	8
สุโขทัย	1	-	-	1
นครสวรรค์	1	-	-	1
ขอนแก่น	1	-	1	2
ร้อยเอ็ด	-	-	1	1
ราชบุรี	-	1	-	1
สงขลา	-	3	-	3
นครศรีธรรมราช	-	1	-	1
รวม	10	17	5	32

ตารางที่ 7 หน่วยงาน หรือบุคคลที่มีบทบาทและมีส่วนเกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมสิ่งทอท้องถิ่นในประเทศไทย

หน่วยงาน/องค์กร	กิจกรรม/เทคโนโลยี	การบริการ
1.ส่วนราชการ 1.1) ส่วนอุตสาหกรรมสิ่งทอ สำนักพัฒนาอุตสาหกรรมรายสาขา กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม ซอยตรีมิตร ถ. กล้วยน้ำไท คลองเตย กรุงเทพฯ 10110 โทรศัพท์ (02) 392-0540-2, 391-0688 โทรสาร (02) 381-0431	- เครื่องประหยดสีย้อม - รวบรวมลายผ้าไหมมัดหมี่ - เทคนิคและเครื่องมือในกระบวนการผลิตสิ่งทอ	- ทดสอบสารพิษตกค้างในสิ่งทอ - ห้องสมุดสิ่งทอ มีเอกสารเกี่ยวกับแฟชั่นรูปแบบสีสันทัน และแนวโน้มการตลาด (Market trend) รวมทั้งวารสารต่าง ๆ - ทดสอบคุณภาพเส้นใยก่อนการผลิตสินค้า - ตรวจสอบคุณภาพเส้นด้าย (ฝ้าย ไหม) - ทดสอบความคงทนของสี - ข้อมูลเกี่ยวกับกฎข้อจำกัดการห้ามนำเข้าผลิตภัณฑ์สิ่งทอที่ใช้สี/สารเคมีที่อันตรายต่อสิ่งแวดล้อมเครื่อง
1.2) ส่วนอุตสาหกรรมครอบครัว สำนักพัฒนาอุตสาหกรรมในครอบครัวและ หัตถกรรม กองส่งเสริมอุตสาหกรรม ถ. วิภาวดีรังสิต ดินแดง กรุงเทพฯ 10400 โทรศัพท์ (02) 245-4662, 245-6590 โทรสาร (02) 247-7062	- กี่ทอผ้าประสิทธิภาพสูง - รวบรวมเครื่องมือต่าง ๆ ในกระบวนการผลิตสิ่งทอ	- วิทยากรอบรมการสาวไหม - ประกาดผลิตภัณฑ์หัตถกรรม
1.3) ศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรม ภาคที่ 1 158 ถ.ทุ่งโฮเต็ล อ.เมือง จ.เชียงใหม่ 50000 โทรศัพท์ (053) 245-361-2, 243-942 โทรสาร (053) 248315	- เทคนิคการทำสีย้อมใหม่ๆ - เทคนิคและเครื่องปั่นลินิน - พัฒนาที่ทอผ้า	- วิทยากรอบรมการทอผ้า การย้อมสีเคมีและสีธรรมชาติ - การอบรมเป็นผู้ประกอบการ - จัดงานแสดงสินค้าและศูนย์โชว์ผลิตภัณฑ์ - จัดนิทรรศการในและต่างประเทศ - มีเงินทุนหมุนเวียนให้กู้
1.4) กรมโรงงานอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม ถ. พระราม 6 พญาไท กรุงเทพฯ 10400 โทรศัพท์ (02) 202-3994-5		- ข้อมูลเกี่ยวกับกฎหมายห้ามนำเข้าสีอันตราย - ข้อมูลสีย้อมผ้าที่สามารถส่งออกได้ (ISO 14000)
1.5) ศูนย์วิจัยพืชไร่เชียงใหม่		- ผู้เชี่ยวชาญพืชเส้นใย, ฝ้าย
1.6) ศูนย์วิจัยพืชไร่นครสวรรค์	- ศึกษาวิจัยพันธุ์ฝ้าย - เทคนิควิธีการปลูก	- จำนวนพันธุ์ฝ้ายและรับประกันราคา - รับรองพันธุ์ฝ้าย </

หน่วยงาน/องค์กร	กิจกรรม/เทคโนโลยี	การบริการ
1.9) กลุ่มพืชเส้นใยของส่งเสริมพืชไร่ กรมส่งเสริมการเกษตร	- ทดสอบฝ้ายพันธุ์ต้านทาน หนอนเจาะสมอ จาก สหรัฐอเมริกา	- ผู้เชี่ยวชาญพืชเส้นใย, ฝ้าย
1.10) สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ		- การส่งเสริมแหล่งท่องเที่ยวทาง วัฒนธรรมโดยมุ่งเผยแพร่สู่บ้านที่เป็น แหล่งหัตถกรรม - ผลงานด้านวิจัยสิ่งทอท้องถิ่น
2.สถาบันการศึกษา 2.1) ภาควิชาเคมีอุตสาหกรรม คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัย จ. เชียงใหม่ 50202 โทรศัพท์ (053) 943-401 โทรสาร (053) 892-262 (ผศ. ดร. อนันตเสวก เหวซึ่งเจริญ)	- โครงการวิจัย “การพัฒนา กระบวนการย้อมสีธรรมชาติสำหรับอุตสาหกรรม ในครอบครัว”	- ทดสอบความคงทนของสี ข้อมูลการย้อมสีธรรมชาติแบบดั้งเดิม ภาคเหนือ (ฮอด, จอมทอง)
2.2) ศูนย์พัฒนาธุรกิจชุมชน ธุรกิจขนาดกลางและ ขนาดย่อม คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์		- ให้คำแนะนำปรึกษาเรื่องการจัดการ ธุรกิจ - ให้บริการหลักสูตรการอบรม/วิทยากร/ เอกสารรวมทั้งจัดอบรม - เอกสาร ความรู้และโปรแกรมสำเร็จ รูปคอมพิวเตอร์สำหรับการตัดสินใจ เกี่ยวกับการจัดการธุรกิจ
2.3) ภาควิชาวัสดุศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย		- การเรียนการสอนระดับปริญญาตรี ในสาขาพอลิเมอร์และสิ่งทอ - การเรียนการสอนระดับปริญญาโท ในสาขาวิทยาศาสตร์พอลิเมอร์ ประยุกต์และเทคโนโลยีสิ่งทอ
2.4) สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตเทคนิคกรุงเทพ เลขที่ 2 ถ. นางลิ้นจี่ แขวงทุ่งมหาเมฆ แขวงสาทร กรุงเทพฯ 10120 โทรศัพท์ 287-3211-25 โทรสาร 286-3596		- การเรียนการสอนระดับ ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง ซึ่งออก เป็นแผนกวิชาเคมีสิ่งทอ แผนกวิชา เทคโนโลยีสิ่งทอ แผนกวิชาออกแบบ สิ่งทอ - การเรียนการสอนระดับปริญญาตรี สาขาวิศวกรรมเคมีสิ่งทอ สาขา วิศวกรรมสิ่งทอ
2.5) ภาควิชาการออกแบบ คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร		- การเรียนการสอนในระดับปริญญาตรี เกี่ยวกับการออกแบบผลิตภัณฑ์, เทคนิคการย้อมสีเคมีและธรรมชาติ
2.6) ภาควิชาภัตตาคารณ์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์		- การเรียนการสอนในระดับปริญญาตรี เกี่ยวกับการออกแบบผลิตภัณฑ์และ การแปรรูป
2.7) ศูนย์ส่งเสริมศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ ถ. คอหงส์ อ. หาดใหญ่ จ. สงขลา 90110	- ศึกษา วิจัย เพื่อการส่งเสริมและพัฒนาผ้าทอพื้น บ้านภาคใต้ - ดำเนินการส่งเสริม พัฒนาการทอผ้าพื้นบ้าน ภาคใต้	- ศูนย์ข้อมูลเกี่ยวกับผ้าทอพื้น บ้านภาคใต้ - อบรม สัมมนา เพื่อการเรียนรู้และ พัฒนาของชุมชน - ให้บริการวิชาการด้านวัฒนธรรม - ศูนย์การศึกษาผ้าทอพื้นบ้านภาคใต้

หน่วยงาน/องค์กร	กิจกรรม/เทคโนโลยี	การบริการ
2.8) ศูนย์พัฒนาอาชีพสงขลา ศรีเกียรติพัฒนา	- ส่งเสริมและพัฒนาอาชีพ ทอผ้าพื้นบ้านเกาะยอ	- อบรมการแปรรูปผ้าทอ
2.9) กลุ่ม 12 นักชัต	- ส่งเสริมการตลาดเพื่อ ผลิตภัณฑ์ผ้าพื้นบ้าน นครศรีธรรมราช	- การประสานข้อมูลผ้าทอพื้นบ้าน นครศรีธรรมราช
2.10) สาขาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสิ่งทอ ภาควิชาวิทยาการจัดการ คณะอุตสาหกรรมเกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 50 ถ. พหลโยธิน เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900 โทรศัพท์ (02) 579-2141		- การเรียนการสอนในระดับปริญญาตรี - การทดสอบความคงทนของสี
2.11) ภาควิชาคหกรรมศาสตร์ คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน กรุงเทพฯ 10900 โทรศัพท์ (02) 579-5514 โทรสาร (02) 940-6687		- การเรียน การสอนสาขาผ้าและเครื่อง แต่งกายระดับปริญญาตรี ปริญญาโท - ปฏิบัติการผ้าและเครื่องแต่งกาย เช่น การออกแบบ การตัดเย็บ การ ทดสอบคุณภาพสิ่งทอ - งานบริการวิชาการแก่กลุ่มผู้ผลิต เช่น เปิดอบรมวิชาชีพที่คณะและกลุ่ม, แนะนำ เกี่ยวกับระบบการผลิตการขายสินค้า เครื่องแต่งกาย
2.12) ศูนย์บริการวิศวกรรม คณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 50202 โทรศัพท์ (053) 224-007 โทรสาร (053) 221-670	- ทฤษฎีการบำบัดของเสีย สำหรับอุตสาหกรรมขนาดใหญ่	- ให้คำแนะนำเรื่องการบำบัดน้ำเสีย
2.13) ศูนย์บริการข้อมูลเทคโนโลยีที่เหมาะสม สำหรับภูมิภาคเอเชียและตะวันออกเฉียงใต้ (RISE-AT) สถาบันวิจัยและพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 50202 โทรศัพท์ (053) 942-460 โทรสาร (053) 892-189	- ศึกษา/ทดลองเครื่องปั่น ฝ้าย - ทดลองบ่มบำบัดของเสีย ขนาดเล็ก - ศึกษา/ทดลองเครื่องแกะ เมล็ดฝ้าย - ศึกษา/ทดลองการปลูก ฝ้ายปลอดสารพิษ	- ข้อมูลเกี่ยวกับสีย้อมผ้าที่ปลอดภัย
2.14) สำนักงานส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 50202 โทรศัพท์ (053) 211-552 โทรสาร (053) 222-689 (ผศ. ทรงศักดิ์ ปรารักษ์พัฒนากุล)		- ข้อมูลสิ่งทอล้านนา
2.15) สถาบันทักษิณคดี มหาวิทยาลัยทักษิณ อ. เมือง จ. สงขลา		- ตัวอย่างผ้าโบราณภาคใต้ (เฉพาะนิทรรศการ)

หน่วยงาน/องค์กร	กิจกรรม/เทคโนโลยี	การบริการ
2.16) แผนกวิชาออกแบบผลิตภัณฑ์สิ่งทอ สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตภาคพายัพ (เจ็ดยอด) ต. ข้างเผือก อ. เมือง จ. เชียงใหม่ 50300 โทรศัพท์ (053) 222-406 โทรสาร (053) 220-332	- เทคนิคการทำสีย้อม - เทคนิคการออกแบบลาย ทอผ้าพื้นเมืองที่เป็น เอกลักษณ์ประจำท้องถิ่น	- ข้อมูลสีย้อมผ้าที่ปลอดภัย - จัดการเรียนการสอนเรื่องการออกแบบ ผลิตภัณฑ์สิ่งทอ - ห้องสมุด ห้างตำรา และวารสาร
2.17) ศูนย์สืบทอดวัฒนธรรมคูบัว อ. เมือง จ. ราชบุรี		- รวบรวมลวดลายผ้าที่เป็นเอกลักษณ์ ของท้องถิ่น - ส่งเสริมการผลิตสิ่งทอประจำท้องถิ่น เพื่อขาย
3. องค์กรพัฒนาเอกชน 3.1) เครือข่ายแรงงานนอกระบบ โทรศัพท์ (053) 942-460 โทรสาร (053) 892-189 สถาบันวิจัยและพัฒนาวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี	- ทดลองพัฒนาเครื่อง ปั่นฝ้าย - การย้อมสีธรรมชาติแบบ ดั้งเดิมของภาคเหนือ	- จัดนิทรรศการและงานแสดงสินค้า - การพัฒนาการเป็นผู้ประกอบการ
3.2) เครือข่ายผู้หญิงอีสาน 227/7 ถ. กลางเมือง อ. เมือง จ. ขอนแก่น 40000 โทรศัพท์ / โทรสาร (043) 321-263 (คุณสุนทรี เช่งเก็ง)	- เทคนิคการทำสีย้อมใหม่ๆ - เทคนิคการย้อมสีธรรมชาติ ที่ไม่มีผลกระทบต่อ สิ่งแวดล้อม - การจัดการและการตลาด	- ข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาดั้งเดิมในการ ย้อมสีธรรมชาติ - การพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์และให้คำ แนะนำ - ช่องทางการจำหน่าย - ข้อมูลผู้ผลิต
3.3) สมาคมเทคโนโลยีที่เหมาะสม 291 หมู่ 2 ถ. รอบเมือง อ. เกษตรวิสัย จ. ร้อยเอ็ด 45150 โทรศัพท์ / โทรสาร (043) 589-239 (คุณพูลทรัพย์ สวนเมือง ตูลาพันธ์)	- เทคนิคการย้อมสีธรรมชาติ ที่ไม่มีผลกระทบต่อ สิ่งแวดล้อม - ศึกษาทดลอง/เครื่องปั่น ฝ้าย	- การพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์และให้ คำแนะนำ - ตลาดสิ่งทอท้องถิ่น (การหา/การเข้า ถึง) - ข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาดั้งเดิมในการ ย้อมสีธรรมชาติของชาวบ้าน - รายชื่อพันธุ์ไม้ให้สี - การอบรมการพัฒนาเป็น ผู้ประกอบการ
3.4) สมาคมไทยคราฟท์ 78 ถ. สุขุมวิท ซอย 61 กรุงเทพฯ 10110 โทรศัพท์/โทรสาร (02) 391-6018	- เทคนิคการขาย - การพัฒนาผลิตภัณฑ์	- ส่งเสริมการตลาด - ให้คำแนะนำด้านการพัฒนารูปแบบ ผลิตภัณฑ์และให้คำแนะนำ
3.5) มูลนิธิสานแสงอรุณ ช. ศึกษาวิทยา ถ. สาทรเหนือ บางรัก กรุงเทพฯ 10500 โทรสาร (02) 237-0080 ต่อ 801-806 โทรศัพท์ (02) 237-9247	- เทคนิคการทำสีย้อมใหม่ๆ	

7. สถานภาพด้านการวิจัยเกี่ยวกับผ้าทอพื้นบ้าน

เป็นที่น่าเสียดายว่า การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับผ้าทอพื้นบ้านของไทยมีอยู่เพียงไม่กี่สิบรายการ ยิ่งไปกว่านั้น งานวิจัยส่วนใหญ่ให้ความสำคัญในด้านการรวบรวมองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการทอผ้าพื้นบ้าน รวมทั้งการส่งเสริม และการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งผลิต ในลักษณะของทำเนียบผู้ผลิต (Directory) ดังนั้น จึงขาดงานวิจัยที่จะเป็นประโยชน์ในการพัฒนาผ้าทอพื้นบ้าน โดยเฉพาะในด้านการบริหารจัดการ การออกแบบผลิตภัณฑ์ การพัฒนาเครื่องมือและอุปกรณ์การผลิต และการตลาดเป็นอย่างมาก

สำหรับผลการวิจัยสำคัญ ที่รวบรวมได้พัฒนารายละเอียดดังนี้คือ:-

1. เรณู คุปต์ฐะเรีร และคนอื่น ๆ รายงานการวิจัยเรื่อง การทอผ้าพื้นเมืองของสตรีชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : การศึกษาในมิติทางด้านวัฒนธรรมและเศรษฐกิจ. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น สถาบันวิจัยและพัฒนา. 2534
2. มัทนา สามารถ วิบูลย์สุข บัณฑิตย์. รายงานเรื่อง การสำรวจตลาดสิ่งทอของกลุ่มสตรีทอผ้าพื้นเมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือศึกษาเฉพาะกรณี. ขอนแก่น, มิถุนายน 2537
3. จุฑาทิพย์ ภัทราวาท. รายงานวิจัยเรื่อง สู่ทางการพัฒนาการผลิตและการตลาดผลิตภัณฑ์ของกลุ่มสตรีสหกรณ์ในประเทศไทย. ตุลาคม 2538
4. สมยศ สุภาพรเหมินทร์. คู่มือสำหรับผู้ผลิตหัตถกรรม. กรุงเทพฯ : สมาคมไทยคราฟท์. 2538
5. เบญจา จิรภัทรพิมล. รายงานการวิจัย เรื่อง แรงงานสตรีกับการประกอบอุตสาหกรรมในหมู่บ้าน : มิติหนึ่งของการพัฒนา. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ คณะสังคมศาสตร์. 2542
6. รายงานการศึกษา แนวทางการพัฒนาและอนุรักษ์ผ้าฝ้ายทอมือเพื่อการตลาด. กองส่งเสริมหัตถกรรมไทย กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม
7. กาญจนา โชคถาวร. รายงานการวิจัย เรื่อง การเปลี่ยนแปลงสวัสดิการและสถานภาพของสตรีหลังการประกอบอาชีพเสริมด้านการทอผ้า : กรณีศึกษาสตรีชนบทตำบลดอนเหนือ กิ่งอำเภอแม่ดอน จังหวัดเชียงใหม่. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ คณะสังคมศาสตร์ ศูนย์สตรีศึกษา. ธันวาคม 2538
8. รัตนาพร เศรษฐกุล. รายงานการวิจัยเรื่อง การคงอยู่และการปรับเปลี่ยนทางสังคม และวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทย : กรณีศึกษาหมู่บ้านยอง ตำบลบวักค่าง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่. 2537

9. กองส่งเสริมหัตถกรรมไทย กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม รายงานการสำรวจแหล่งผลิตภัณฑ์หัตถกรรมไทย 2534
10. กองพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม กรมการพัฒนาชุมชน ทะเบียนข้อมูลผลิตภัณฑ์หัตถกรรม อุตสาหกรรมพื้นบ้าน และศูนย์ผลิตภัณฑ์พื้นฐานที่อยู่ในความรับผิดชอบกรมการพัฒนาชุมชน 2541
11. กองอุตสาหกรรมครอบครัว กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม แหล่งผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมในครอบครัวและหัตถกรรม
12. กองปฏิบัติการ กรมการพัฒนาชุมชน แหล่งผลิตภัณฑ์หัตถกรรมและอุตสาหกรรมในครอบครัวในเขตพัฒนาชุมชน 2529
13. มন্ত্রী พุกกาฬย์ การประเมินผลโครงการหมู่บ้านอุตสาหกรรมของกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม 2541
14. ศิริวรรณ เจนการและคณะ มูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ รูปแบบหลากหลายของธุรกิจชุมชน : ศึกษาเฉพาะกรณีในกรุงเทพมหานครและภาคกลาง สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2540
15. สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย รายงานการสำรวจกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติในภาคกลางของประเทศไทย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย 2540
16. ภิรมย์ จันทาร และคณะ สมาคมเทคโนโลยีที่เหมาะสม แนวทางการพัฒนาการตลาดผ้าทอพื้นเมืองเพื่อสิ่งแวดล้อม สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย 2542
17. วิบูลย์ ลีสุวรรณ และวาสนา กลประสูตร ศิลปหัตถกรรมไทย การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย 2532
18. กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย องค์ความรู้ยุทธศาสตร์เศรษฐกิจแบบพอเพียง เล่มที่ 6 : โครงการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนเครือข่ายสินค้าผลิตภัณฑ์กลุ่มอาชีพในงานพัฒนาชุมชน 2541
19. Local Weaving Development Project. WAYANG. Weaving for Alternatives. Nutch Publishing Co Ltd, Thailand, 1995
20. Ohno, Akihiko and Jirapatpimal, Benja The Rural Garment and Weaving Industries in Northern Thailand in EDI Learning Resources Series – Toward the Rural –Based Development of Commerce and Industry : Selected Experiences from East Asia, Hayami, Yujiro (Editor), The World Bank, Washington, D.C.

8. จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาสและอุปสรรคของผ้าทอพื้นบ้าน

8.1 จุดแข็ง

- 1) เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สามารถสืบทอดกันได้ภายในชุมชน
- 2) มีเอกลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศไทย
- 3) สามารถพัฒนาขึ้นมาเป็นอาชีพของครอบครัวในชนบทซึ่งจะช่วยลดการเคลื่อนย้ายแรงงานไปสู่ภาคเมืองได้ ตลอดจนสามารถรองรับแรงงานคืนถิ่นในปัจจุบันได้ด้วย
- 4) กระบวนการผลิตและเทคโนโลยีไม่ซับซ้อน ประหยัดพลังงานและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม
- 5) ผลผลิตหรือผลงานมีทั้งคุณค่าเชิงวัฒนธรรม รวมทั้งมูลค่าทางรายได้และอาชีพ
- 6) การพัฒนากลุ่มอาชีพทอผ้าพื้นบ้านสามารถสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนได้

8.2 จุดอ่อน

- 1) การทอผ้าพื้นบ้านมีหลายขั้นตอน ต้องใช้เวลาในการผลิตมาก
- 2) กลุ่มผู้ผลิตส่วนมากยังไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ในทุกขั้นตอนการผลิตที่สำคัญ ยังต้องสั่งซื้อวัตถุดิบและอุปกรณ์จากภายนอก
- 3) กลุ่มผู้ผลิตขาดข้อมูลและความรู้สำหรับปรับปรุงการผลิตและการออกแบบ
- 4) กลุ่มผู้ผลิตมีความรู้ และประสบการณ์ด้านการจัดการเชิงธุรกิจไม่เพียงพอ
- 5) กลุ่มผู้ผลิตยังไม่ตระหนักถึงความสำคัญของการควบคุมคุณภาพผลิตภัณฑ์ในทุกขั้นตอนของกระบวนการผลิต
- 6) กระบวนการผลิตและเครื่องมือที่ใช้ไม่สอดคล้องกับการผลิตเพื่อจำหน่ายและการแข่งขันเชิงธุรกิจ
- 7) คนรุ่นใหม่ในชุมชนเริ่มมีค่านิยมที่ไม่สนใจจะสืบทอดการทอผ้า

8.3 โอกาส

- 1) มีกระแสความนิยมใช้ของไทย
- 2) มีกระแสความสนใจเรื่องผลิตภัณฑ์ที่เป็นมิตรกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (Green product)
- 3) สังคมให้ความสำคัญในเชิงคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมของกลุ่มผู้ผลิต
- 4) มีการส่งเสริมการทอผ้าพื้นบ้านเป็นธุรกิจชุมชนทั้งภายในประเทศและมีการเชื่อมโยงกับเครือข่ายในระดับโลก
- 5) นโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์และวัฒนธรรม (Eco-Tour) ช่วยขยายการตลาดผ้าทอพื้นบ้านมากขึ้น

8.4 ปัญหาและอุปสรรค

- 1) ผู้บริโภคส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ ความเข้าใจที่เพียงพอเกี่ยวกับผ้าทอพื้นบ้าน

- 2) กระบวนการส่งเสริมและเผยแพร่ไม่ครบวงจร ขาดการประสานงานระหว่างหน่วยงานของภาครัฐ รวมทั้งขาดความต่อเนื่องและจริงจัง จึงทำให้การพัฒนาผ้าทอพื้นบ้านไม่มีประสิทธิผล
- 3) นโยบายของรัฐที่ผ่านมาขาดความชัดเจน ทำให้ทิศทางการส่งเสริมเน้นไปทางด้านวัฒนธรรมเพียงอย่างเดียว โดยมองข้ามบทบาทและความสำคัญในเชิงเศรษฐกิจ
- 4) ขาดข้อมูลและผลการวิจัยที่จะนำมาพัฒนากระบวนการผลิตและการตลาดให้มีประสิทธิภาพ
- 5) วัตถุดิบจากธรรมชาติ เช่น ฝ้าย ไหม และสีย้อมผ้าเริ่มขาดแคลน

9. ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนาผ้าทอพื้นบ้านในประเด็นต่าง ๆ

9.1 วัตถุดิบ

- ส่งเสริมและพัฒนาการผลิตวัตถุดิบ เช่น ฝ้าย ไหม ไก่byssus ในท้องถิ่น โดยกรรมวิธีเกษตรอินทรีย์
- พัฒนาเทคโนโลยีการผลิตเส้นใยฝ้าย ไหม ไก่byssus ให้มีประสิทธิภาพและรวดเร็ว
- ส่งเสริมและพัฒนาการเพาะพันธุ์ไม้ที่สีย้อมสีและรักษาบริเวณป่าที่มีไม้ย้อมสี

9.2 การฟอกย้อม

- สนับสนุนการย้อมผ้าด้วยวัสดุธรรมชาติและสีเคมีที่ปลอดภัยต่อสิ่งแวดล้อม
- ส่งเสริมและพัฒนาให้มีการค้นคว้าวิจัย เทคนิคการย้อมสีธรรมชาติที่มีประสิทธิภาพ
- ส่งเสริมและพัฒนากระบวนการบำบัดน้ำเสียจากการย้อมผ้าด้วยสีเคมี

9.3 เครื่องมือและอุปกรณ์

- ส่งเสริมงานวิจัยและพัฒนาอุปกรณ์และเครื่องมือต่าง ๆ ที่ใช้ในกระบวนการผลิตผ้าทอพื้นเมือง เช่น เครื่องปั่นฝ้าย เครื่องสาวไหม กี่ทอผ้า เป็นต้น
- ส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดช่างพื้นบ้านที่ผลิตเครื่องมือและอุปกรณ์ในการทอผ้า

9.4 การออกแบบและแปรรูป

- ส่งเสริมให้กลุ่มผู้ผลิตรักษาเอกลักษณ์ของงานผลิตในแต่ละท้องถิ่น
- พัฒนาการออกแบบผลิตภัณฑ์ให้มีความหลากหลาย และพัฒนาทักษะการตัดเย็บสินค้าแปรรูป

9.5 การตลาด

- จัดให้มีจุดจำหน่ายผลิตภัณฑ์พื้นบ้านในภาคต่าง ๆ มากขึ้น
- ประชาสัมพันธ์ให้คนไทยเห็นคุณค่าและสนับสนุนสินค้าจากท้องถิ่น
- สนับสนุนข้อมูลทางการตลาดให้แก่กลุ่มผู้ผลิตอย่างต่อเนื่อง

9.6 การจัดการ

- ส่งเสริมการรวมกลุ่มของผู้ผลิตในรูปแบบธุรกิจชุมชน
- พัฒนาการบริหารจัดการเชิงธุรกิจให้แก่กลุ่มผู้ผลิต

9.7 นโยบายรัฐ

- ผลักดันให้มีหน่วยงานหลักขึ้นมาดูแลรับผิดชอบการพัฒนาผ้าทอพื้นบ้านแบบครบวงจร ทั้งการตลาด การผลิต และการบริหารจัดการกลุ่ม เป็นต้น
- จัดทำแผนแม่บทเพื่อพัฒนาการทอผ้าพื้นบ้านของไทย
- รณรงค์ให้มีการแต่งกายโดยใช้ผ้าทอพื้นบ้านทั่วประเทศอย่างต่อเนื่อง
- สนับสนุนงานวิจัย และพัฒนาเรื่องการควบคุมคุณภาพและมาตรฐานสินค้าผ้าทอพื้นบ้าน
- สนับสนุนงานวิจัยและพัฒนาทางด้านวัตถุดิบ เทคโนโลยีการทอผ้า การย้อมสี และอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาผ้าทอพื้นบ้าน
- สนับสนุนการจัดตั้งศูนย์กระจายสินค้าหัตถกรรมตามภาคต่าง ๆ
- สนับสนุนการรวมกลุ่มเป็นธุรกิจชุมชนและการฝึกอบรมด้านการบริหารจัดการเชิงธุรกิจอย่างจริงจัง
- สนับสนุนให้เกิดการประสานงานกันระหว่างหน่วยงานที่ส่งเสริมและพัฒนาผ้าทอพื้นบ้าน

ภาคผนวก

ประมวลสถานภาพโดยรวม
ของ
“ผ้าทอพื้นบ้านภาคเหนือ”

จัดทำโดย
นิตยา นวลศิริ

โครงการศึกษาและพัฒนาผู้ทำการผลิตที่บ้านภาคเหนือ
โครงการฝ้ายแกมไหม
สถาบันวิจัยและพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ผ้าทอพื้นบ้านภาคเหนือ

นิตยา นวลศิริ

โครงการศึกษาและพัฒนาผู้ทำการผลิตที่บ้านภาคเหนือ

โครงการฝ่ายเกมใหม่

สถาบันวิจัย และพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ผ้าเป็นปัจจัยสำคัญขั้นพื้นฐานของการดำรงชีวิตมนุษย์ นอกเหนือจากอาหาร ที่อยู่อาศัย และ ยารักษาโรค ในสังคมเกษตรกรรมแต่บรรพการสืบมาทุกครัวเรือนจะมีการทอผ้าเพื่อใช้สอยกันภายในครอบครัวมี การสั่งสมและถ่ายทอดกรรมวิธีการทอผ้าให้แก่สมาชิก โดยเฉพาะสมาชิกที่เป็นเพศหญิง แม่หรือยายเป็นผู้รับหน้า ที่อบรมและถ่ายทอดจากบรรพบุรุษหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง เป็นเสมือนมรดกวัฒนธรรม

ชาวไทยส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรมมาตั้งแต่สมัยโบราณในยามว่างจากในไร่นา ผู้หญิง จะทอผ้า ดังคำกล่าวที่ว่า “เมื่อเสร็จงานผู้หญิงทอผ้า ผู้ชายตีเหล็ก” เป็นการแบ่งงานหน้าที่ระหว่างชายและหญิง แสดงให้เห็นถึงความเป็นหญิงอย่างเด่นชัด เพราะการทอผ้าต้องใช้ความขยัน ความอดทน ความพยายาม ความ ปราณีตละเอียดอ่อน ซึ่งเป็นอุปนิสัยของผู้หญิง การทอผ้ายังเป็นเครื่องแสดงความพร้อมในวัยที่จะมีครอบครัว วัตถุประสงคในการทอผ้า สมัยก่อนจะเอาไว้ใช้เองในครัวเรือน และขายให้หมู่บ้านบ้างเล็กน้อย จนถึงสมัย สงครามโลกครั้งที่สองยุติลง ซึ่งตรงกับช่วงที่อุตสาหกรรมทอผ้าของยุโรปได้เจริญก้าวหน้าและแพร่ขยายเข้ามา ในประเทศไทย ผ้าทอที่ผลิตด้วยเครื่องจักรมีเนื้อแน่น ประหยัดเวลา ราคาถูก สีไม่ตก ชาวบ้านจึงนิยมใช้ผ้าทอ จากเครื่องจักรแทนผ้าทอมือ และต่อมาจนถึงช่วงที่ครอบครัวในชนบทไม่สามารถอยู่ได้ด้วยรายได้จากงานเกษตร จึงเป็นผลทำให้ทุกคนในครัวเรือนรวมทั้งสตรีจำต้องดิ้นรนหางานทำเพื่อนำมาซึ่งรายได้ ประจวบเหมาะกับการ ขยายตัวของธุรกิจการท่องเที่ยวและกระแสความนิยมผ้าทอพื้นเมืองและผลิตภัณฑ์จากธรรมชาติกลับมาอีก จึงทำ ให้งานหัตถกรรมทอผ้ากลับมาเป็นอาชีพที่ทำรายได้เป็นกอบเป็นกำอีกครั้ง และได้มีการพัฒนาจนถึงขั้นการทำ เป็นอุตสาหกรรมขนาดย่อมของหมู่บ้าน

1. เอกลักษณะทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นและแหล่งผลิต

กล่าวได้ว่าภาคเหนือเป็นแหล่งผลิตผ้าฝ้ายทอมือที่สำคัญ เนื่องจากฝ้ายเป็นวัตถุดิบที่หาง่ายใน ท้องถิ่นซึ่งแต่เดิมฝ้ายเป็นสินค้าออกที่สำคัญของล้านนา ผ้าไหมและผ้าใยกล้วยจะมีการทอบ้างแต่ไม่มาก ผ้าฝ้ายที่ทำ นิยมใช้เส้นฝ้ายปั่นมือมาเป็นเส้นพุ่งในการทอผ้า พบว่าการผลิตผ้าฝ้ายทอมือในภาคเหนือจะทำเป็นกลุ่ม ๆ

การผ้าใยกันยุ่งมาก มีพ่อค้าคนกลางจากต่างประเทศมาสืบเสาะหาแหล่งผลิตในประเทศไทยโดยเฉพาะที่ เชียงใหม่แต่ก่อนข้างจะหายาก เป็นแหล่งผลิตผ้าใยกันยุ่งมีเฉพาะในชุมชนที่ชาวมังออาศัยอยู่ ในจังหวัด เชียงใหม่จะมีกลุ่มชาวเขานำผ้าใยกันยุ่งพื้นม้วนขนาดหน้ากว้าง 14 – 15 นิ้ว ยาวประมาณ 7 เมตรมาวางขาย ในราคาค่อนข้างถูก คาดว่าผ้าใยกันยุ่งดังกล่าวผลิตในประเทศลาวแล้วนำเข้ามาขายที่เชียงใหม่

จำนวนกลุ่มและสมาชิกผู้ผลิตสิ่งทอท้องถิ่นในภาคเหนือจำแนกรายจังหวัด

จังหวัด	จำนวนกลุ่ม	จำนวนสมาชิก
1. ลำพูน	12	921
1. เชียงใหม่	59	1,402
1. ลำปาง	9	206
1. แม่ฮ่องสอน	61	1,425
1. พะเยา	10	260
1. เชียงราย	48	1,376
1. แพร่	14	552
1. น่าน	21	657
1. อุตรดิตถ์	14	254
1. พิชญโลก	5	128
1. สุโขทัย	8	188
1. เพชรบูรณ์	-	-
1. ตาก	4	85
1. กำแพงเพชร	3	44
1. อุทัยธานี	22	368
1. นครสวรรค์	11	234
1. พิจิตร	-	-
	301	7,960

รวบรวมจาก

- รายงานการสำรวจกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติในภาคเหนือของประเทศไทย โดย มนตรี กรรพุมมาลย์และคณะ
- ทะเบียนกลุ่มอาชีพ ศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชนเขตที่ 5 ลำปาง
- การสำรวจข้อมูลพื้นฐานผู้ทำการผลิตที่บ้านภาคเหนือตอนบน โดยโครงการศึกษาและพัฒนาผู้รับงานไปทำที่บ้าน
- ข้อมูลกลุ่มทอผ้าพื้นเมือง จากศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชนเขตที่ 12

2. ลักษณะการผลิต

เป็นที่ทราบกันดีแล้วว่าภาคเหนือเป็นแหล่งผลิตใหญ่ที่ผลิตผ้าปายทอมือ ซึ่งจะรวมกลุ่มกันผลิตเป็นกลุ่ม ๆ เพื่อสะดวกในการจำหน่าย กลุ่มผู้ผลิตนี้ส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มที่ทำการผลิตแล้วขายเอง แต่ต่อมาในระยะหลังที่ภาวะเศรษฐกิจทรุดตัว กลุ่มทอผ้าทั้งหลายได้เปลี่ยนสถานภาพกลุ่มจากการทำเองขายเอง (Self-employed) มาเป็นกลุ่มรับเหมาช่วงงาน (Sub-contractor) คือ รับเหมางานจากบริษัทหรือโรงงานมาใช้สมาชิกทอ เป็นการช่วยลดความเสี่ยงในการลงทุนทำผ้าเก็บไว้ขายเอง ซึ่งหากขายไม่ได้หรือไม่มีโอกาสขายก็จะทำให้ทุนติดค้างอยู่ที่ผ้าทอที่ขายไม่ได้ ดังนั้นกลุ่มจึงเลือกที่จะรับจ้างทอให้กับพ่อค้าคนกลางมากกว่า นอกจากทุนไม่ติดค้างแล้วไม่ต้องคิดออกแบบลวดลายเอง แต่ก็มีผลเสียคือ การรับจ้างทอผ้ากลุ่มได้รับค่าแรงไม่มากนัก

การศึกษาของ รศ. เบญจา จิรภัทรพิมล ใน 12 หมู่บ้านในเขตอำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ และอำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน พบว่างานทอผ้าจะได้รับค่าจ้างเป็นรายเดือน เมตรละ 13 – 15 บาท โดยเฉลี่ยแล้วจะได้รับค่าจ้างทอวันละประมาณ 80 – 100 บาท ขึ้นอยู่กับชั่วโมงการทำงานและประสบการณ์ในการทอผ้าว่ามีทักษะและประสบการณ์ในการทอผ้ามาเป็นเวลานานเท่าใด สำหรับคนที่ทอเก่งทอเร็วก็จะได้ค่าจ้างถึงวันละ 150 บาท ส่วนการทำงานอื่น ๆ ในขั้นตอนการทอก็จะจ้างต่างหาก เช่น จ้างกวักด้ายเครื่องละ 100 บาท

กลุ่มสตรีที่ทำงานทอผ้าจะมีสองกลุ่มคือ กลุ่มหนึ่งจะทำงานทอผ้าตลอดทั้งปีคิดเป็นร้อยละ 58 และอีกกลุ่มจะทำงานทอผ้าหลังจากที่งานเกษตรได้สิ้นสุดลง กลุ่มผลิตผ้าทอพื้นบ้านในภาคเหนือมีกระจายทั่วทุกจังหวัด แต่ที่ผลิตมากก็มีที่จังหวัดเชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน เชียงราย และลำพูน ดูจำนวนกลุ่มผลิตและสมาชิกได้ในตารางที่ 1

แต่ในรายงานการวิจัยของอาจารย์กาญจนา โชคदार : การเปลี่ยนแปลงสวัสดิการและสถานภาพของสตรีหลังการประกอบอาชีพเสริมด้านการทอผ้า : กรณีศึกษาสตรีชนบทตำบลออนเหนือ กิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า

รายได้จากการทอผ้ากลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาโดยเฉลี่ยได้เดือนละ 1,081.9 บาท เมื่อจำแนกกลุ่มที่ทำทอผ้าได้มากที่สุด คือ กลุ่มที่ทอผ้าได้เดือนละ 900 บาท (ร้อยละ 37.1 ของกลุ่ม) กลุ่มที่ทอผ้าได้มากรองลงมาคือ 600 บาทต่อเดือน (ร้อยละ 28.6 ของกลุ่มทั้งหมด หรือประมาณ 2 เครื่องต่อเดือน)

สำหรับกลุ่มที่ทำทอผ้าได้มากกว่า 2,000 บาท หรือประมาณเกินกว่า 6 เครื่องขึ้นไปมีอยู่เป็นจำนวนน้อย คือ เพียงร้อยละ 14.3 ของกลุ่มเท่านั้น โดยเป็นกลุ่มที่มีอายุการทอผ้ามากกว่า 3 ปีขึ้นไป ซึ่งเป็นผลเนื่องจากความชำนาญในการทอผ้าที่มากขึ้นตามระยะเวลา

ในชุมชนให้มีงานทำอย่างทั่วถึงในชุมชนนั้น ๆ จะไม่เกิดปัญหาสินค้าเกษตรราคาตกต่ำ การอพยพไปหางานทำในเมือง ฝ่ายเป็นสินค้าเกษตรที่มีตลาดรอซื้อ ภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่สนใจจะนั่งเฉยอยู่อีกหรือ?

ใยักัญขง เป็นเส้นใยอีกชนิดที่จะทำรายได้จากการผลิตผลิตภัณฑ์สิ่งทอในภาคเหนือ ในช่วง 2 ปีที่ผ่านมา มีพ่อค้าคนกลางจากประเทศในแถบยุโรป เข้ามาเสาะหาผ้าใยักัญขง เพื่อนำไปแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ เช่น กระเป๋าและหมวก รวมทั้งผ้าพื้นเพื่อนำไปทำเฟอร์นิเจอร์ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า การปลูกักัญขงไม่มีการอนุญาตให้ปลูกได้โดยอิสระ ดังนั้นการขยายการผลิตผ้าใยักัญขงจึงไม่เห็นอนาคต แม้ว่าเมื่อปี 2541 ได้มีการประชุมปรึกษาหารือกันระหว่าง ภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการอนุญาตให้ปลูกใยักัญขงไปแล้วแต่ก็ยังไม่เห็นแนวทางที่แจ่มชัดว่าจะสามารถทำการปลูกักัญขงอย่างถูกต้องได้อย่างไร และจะมีการขยายการผลิตผ้าใยักัญขงให้เป็นล่ำเป็นสันได้อย่างไร

3.2 ขบวนการผลิตเส้นด้ายฝ้าย

การแปรรูปจากปุยฝ้ายมาเป็นเส้นด้าย มีขั้นตอนการผลิตถึง 4 ขั้นตอนคือ

1. **การแกะ (หีบ) เมล็ดฝ้าย** คือ การแยกเอาปุยฝ้ายและเมล็ดฝ้ายออกจากกันโดยในเครื่องมือชื่อ “อีค”
 2. **การยิ้งฝ้ายหรือตีฝ้าย** ให้ฟูหลังจากที่แยกปุยฝ้ายออกมาจากเมล็ดแล้วเพื่อให้ฝ้ายไม่เกาะติดกัน ในขั้นตอนนี้จะใช้อุปกรณ์ที่เรียกว่า กัง ซึ่งเหมือนกับคันธนูหรือคันชักของซอด้วง อาจใช้ร่วมกับเครื่องสานคล้ายส้อมไก่ ใช้กังตีคปุยฝ้ายในส้อมให้ฝ้ายแตกฟู ยิ่งฝ้ายฟูมากเท่าไรก็จะมีผลดีทำให้ขบวนการทำเส้นด้ายขั้นต่อไปง่ายขึ้นและได้เส้นด้ายสวย
 3. **การทำลูกหลี** คือ การเอาฝ้ายที่ดีให้ฟูมาม้วนเป็นหลอด ๆ ด้วยไม้แท่งกลม ๆ ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางไม่เกิน 1 ซม. จะได้ลูกหลีซึ่งมีรูปร่างคล้ายทองม้วน
 4. **การปั่นเส้นด้าย** คือ การเอาลูกหลีมาผ่านเครื่องปั่นเส้นที่เรียกว่า “ฝ้ายน” ให้กลายเป็นเส้นด้าย ในการทำงานของฝ้ายนนี้ ใยเส้นที่ประกอบเป็นลูกหลีจะค่อย ๆ ถูกดึงออกไปทีละน้อยแล้วถูกบิดม้วนให้เกลียวเป็นเส้นเล็ก ๆ และในช่วงจังหวะของการดึงและคืนเส้นด้ายจากฝ้ายนนั้น ด้ายฝ้ายที่ปั่นได้จะถูกส่งเข้าไปเก็บไว้ในหลอดที่ติดไว้กับฝ้ายน

3. กระบวนการผลิตผ้าทอ (Textile chain)

ในอดีตผู้ทอผ้าจะเตรียมการทำเส้นด้ายขั้นที่ 1 – 3 ในช่วงรุ่งสางแล้วจะเก็บลูกหลีห่อผ้า หรือใส่ถุงไว้ปั่นเป็นเส้นด้ายในช่วงเวลากลางคืนหลังจากเสร็จภารกิจต่าง ๆ แล้ว ปัจจุบันเมื่อกลุ่มทอผ้าหันมาผลิตผ้าเพื่อขาย กลุ่มเห็นว่าขบวนการทำฝ้ายเป็นเส้นด้ายใช้เวลาค่อนข้างมาก ประกอบกับมิได้มีการปลูกฝ้ายไว้ใช้เอง จึง

โทร. (053)943401

(ฮอด จอมทอง แม่แจ่ม)

โทรสาร (053) 892262

(ผศ.ดร.อนันตเสวก เหวีซึ่งเจริญ)

3. ศูนย์บริการวิศวกรรม

คณะวิทยาศาสตร์

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 50202

โทร. (053) 224007

โทรสาร (053) 221670

(ดร. สมเกียรติ จอมจันทร์ยอง)

- ทฤษฎีการบำบัดของเสีย

- ให้คำแนะนำเรื่องการบำบัด

สำหรับอุตสาหกรรมขนาดใหญ่

น้ำเสีย

4. ศูนย์บริการข้อมูลเทคโนโลยีที่

เหมาะสมสำหรับภูมิภาคเอเชีย

ตะวันออกเฉียงใต้ (RISE-AT)

สถาบันวิจัยและพัฒนาวิทยาศาสตร์

และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

โทร. (053) 942460

โทรสาร (053) 892189

- ศึกษา/ทดลองเครื่องปั่นฝ้าย

- ข้อมูลเกี่ยวกับเคมีย้อมที่

- ศึกษา/ทดลองเครื่องสาวไหม

ปลอดภัย

- ทดลองบอบำบัดของเสียขนาดเล็ก

- ส่งเสริมการตลาด

- จัดนิทรรศการและงานแสดง

- ศึกษา/ทดลองเครื่องแกะเมล็ด

สินค้า

ฝ้าย

7. สถาบันแมคเคนเพื่อการฟื้นฟูสภาพ	- ศึกษา/ทดลองการปลูกฝ้าย	- ส่งเสริมการเกษตรและกิจกรรม
69 หมู่ 8 ถ.เกาะกลาง	ปลอดสาร	- ส่งเสริมการเกษตรและกิจกรรม
ต.ป่าแดด อ.เมือง	- พัฒนา/ทดลองเครื่องแกะเมล็ด	
จ.เชียงใหม่ 50000	ฝ้าย-เสริมรายได้	
(053) 2770498 817170-1	- กรรมวิธีการข้อมสัทธิธรรมชาติ	

5. สรุปสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นกับอุตสาหกรรมสิ่งทอท้องถิ่นในภาคเหนือ

ปัญหาที่เกิดขึ้นกับสิ่งทอท้องถิ่นในภาคเหนือ สามารถจำแนกออกได้เป็นกลุ่ม ๆ ตามประเด็นที่เกี่ยวข้องดังนี้คือ

ก) ปัญหาด้านกระบวนการผลิต

ในที่นี้ได้จำแนกปัญหาที่เกิดขึ้นกับกระบวนการผลิตสิ่งทอโดยภาพรวมตามลำดับขั้นตอนของการผลิตดังนี้คือ

1. การผลิตและจัดหาวัตถุดิบ ปัญหาที่พบได้แก่

1.1 กรรมวิธีการผลิตเส้นใย เช่น

- ต้นทุนการผลิตสูง โดยเฉพาะการผลิตปุ๋ยฝ้ายต้องใช้ยาฆ่าแมลงจำนวนมาก ทำให้ผลที่ได้จากการผลิตส่วนใหญ่ไม่คุ้มกับการลงทุน
- ยังไม่มีการส่งเสริมการเพาะปลูกฝ้ายโดยระบบเกษตรอินทรีย์
- ฝ้ายมีไข้พืชส่งเสริมในขณะนี้

1.2 ปริมาณเส้นใยที่ผลิตได้

- ปริมาณที่ผลิตได้ในประเทศไทยเพียงพอกับการต้องการของผู้ผลิตสิ่งทอ

1.3 คุณภาพและมาตรฐานคุณภาพของเส้นใย

- ส่วนใหญ่มีคุณภาพไม่สม่ำเสมอ
- ยังไม่มีวิธีการตรวจสอบสารเคมีตกค้างในเส้นใย
- ยังไม่มีมาตรฐานการตรวจสอบคุณภาพเส้นใย โดยเฉพาะฝ้าย

2. การผลิตเส้นด้าย

2.1 เทคโนโลยีและประสิทธิภาพในการผลิต

- ใช้เทคโนโลยีที่แบบดั้งเดิม ไม่ยอมรับ/ทดลองเทคโนโลยีที่ทันสมัย
- ประสิทธิภาพในการปั่นด้ายต่ำ จนไม่เหมาะสมกับการทำเป็นอาชีพ

2.2 คุณภาพและมาตรฐานของเส้นด้าย

- เส้นด้ายขาดตลาดบ่อยมากและราคาเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ
- ชนิดของเส้นด้ายในท้องตลาดมีจำกัด
- การนำเข้าเส้นด้ายเข้ามาจากต่างประเทศมักไม่ได้ตามความต้องการคุณภาพและมาตรฐานของเส้นด้าย
- เส้นด้ายพื้นเมืองไม่มีมาตรฐานคุณภาพ
- เส้นด้ายย้อมสีในตลาดส่วนใหญ่มักใช้สีย้อมที่ไม่ได้มาตรฐาน

3. การฟอกย้อม

3.1 ชนิดของสีและสารเคมีที่ใช้

- สีและสารเคมีที่ใช้ย้อมผ้าโดยทั่วไปในตลาดมักไม่ได้มาตรฐาน ซึ่งทำให้เกิดโทษต่อผู้ผลิต ผู้บริโภคและสิ่งแวดล้อม
- ผู้ผลิตยังขาดความรู้เรื่องการใช้สีเคมีที่ปลอดภัย
- ความรู้เรื่องวัตถุให้สีจากธรรมชาติมีอยู่กระจัดกระจาย
- การเลือกใช้วัสดุในการย้อมยังไม่เหมาะสม
- การใช้ปริมาณสีย้อมไม่เหมาะสม

3.2 แหล่งของสารให้สีจากธรรมชาติ

- การปลูกและขยายพันธุ์ไม้เพื่อการย้อมสียังมีน้อย

3.3 เทคนิคกรรมวิธีการย้อม

- เทคนิคกรรมวิธีย้อมสีธรรมชาติที่เหมาะสมยังมีอย่างจำกัด และมักเป็นทักษะเฉพาะบุคคล
- ความรู้เรื่องวัตถุให้สีและการย้อมสีจากธรรมชาติมีการแลกเปลี่ยนกันในวงจำกัด

3.4 คุณภาพของการฟอกย้อม

- ไม่สามารถควบคุมคุณภาพการย้อมแต่ละครั้ง (สีที่ได้ไม่เหมือนกัน 100% แม้ว่าจะได้จากสารให้สีและกรรมวิธีเดียวกัน)
- สีตก สีซีดจาง
- ยังไม่มีการกำหนดมาตรฐานของสีธรรมชาติ

4. การถักทอ

4.1 ความรู้และทักษะ

- ขาดการถ่ายทอดและพัฒนาทักษะการทออย่างจริงจัง

4.2 ประสิทธิภาพของเทคโนโลยีและระบบการผลิต

